

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

24

Merikarjala

Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaikka

TOIM.
PEKKA SUUTARI

Kannen kuva: Rajaus Yrjö Lohkon maalauksesta *Luotsihaapio*. Maalaus on osa Merikarjala-sarjaa vuosilta 2008–2017. Yrjö Lohkon arkisto.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 24
Merikarjala: Suomenlahden rannikon kulttuurinen kohtauspaiikka

Toimittaneet:

Pekka Suutari (osan toimittaja)

Anu Koskivirta (sarjan päätoimittaja)

H. K. Riikonen (sarjan päätoimittaja)

Ilja Aaltonen (sarjan toimitussihteeri ja kuvatoimittaja)

Sanna Supponen (kuvatoimittaja)

Taitto ja graafinen suunnittelu: Marko Pylvänäinen

ISBN 978-952-69831-4-1 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69831-5-8 (PDF)

ISSN 1236-4304 (sarja)

Painettu: 2023, Digipaino Kirjaksi.net

Painosmäärä: 50 kpl

2. painos

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki

Kielellinen Merikarjala

Dokumentoidun, 1900-luvulla vallinneen kielitilanteen ja taksonomian mukaisesti kielellinen Merikarjala kattaa keskeisen osan suomen kaakkoismurteiden alueesta. Aluetta luonnehtii kaksi erilaista viitekehystä: suomen kieli valtiollisen Suomen rajaamana kielialueena ja itämerensuomalaiset kielet laajemman kielialueen historiallisena kontekstina Suomenlahden itäosassa. Kielellisen Merikarjalan taustaa ja olemusta on tarkoituksenmukaisinta tarkastella poliittisista rajoista riippumattomana alueena. Sen erityispiirteet ja suhde muihin läheisiin kielimuotoihin ovat vuosisatojen, monelta osin vuosituhansien pituisen kehityksen tulosta, jatkuvaa eriytymistä ja integraatiota.

Johdanto ja artikkelin tavoitteet

Tarkastelen tässä artikkelissa Merikarjalan kielellistä olemusta ja kehitystä yhdistämällä useita näkökulmia väljässä aikakehyksessä. Koska kyse on dokumentoituun kielelliseen ainekseen perustuvasta tiedosta ja sen kriittisestä arviosta, lähtökohtana on pääosin 1900-luvulla tallennettu, lähinnä 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alkuvuosikymmeninä syntyneiden käyttämä, puhuttu kieli. Vaikka tallennusaika voidaan todeta tarkasti, sekä sanasto että kieliopilliset rakenteet sisältävät useita hyvin eri-ikäisiä kerrostumia. Ilmiöiden levikin ja muista läheisistä kielellisistä varianteista löytyvän vertailutiedon perusteella on mahdollista tehdä perusteltuja oletuksia kronologiasta. Tärkeimpiä lähtökohtiani on tästä syystä Merikarjalan kielellisen kontekstin hahmottaminen alueellisesta ja historiallisesta näkökulmasta.

Kielellisesti Merikarjala asemoituu osaksi suomen kaakkoismurteiden eli kansanomaisemmin eteläkarjalaisten murteiden ydinaluetta, jonka perinteinen viitekehys on suomalainen dialektologia. Siksi sen ensisijainen vertailukohde ovat aiemmassa tutkimuksessa olleet suomen murteet, kun taas muut lähialueiden itämerensuomalaiset kielet, inkeroinen, vatja ja viron koillismurteet ovat olleet harvemmin vertailtavina. Siihen on osaltaan vaikuttanut Pietarin perustamisen jälkeen 1700-luvulla syntynyt poliittinen tilanne, jossa kasvava suurkaupunki katkaisi maayhteyden lähisukukielisten varianttien väliltä. Tässä kirjoituksessa painotan sitä, että kielellistä Merikarjalaa ja sen ominaisuuksia on arvioitava Pietarin perustamista ja venäjän kielen valta-aseman

Itäinen Suomenlahti kuvattuna vuonna 1751 Nürnbergissä ilmestyneessä Tobias Mayerin kartassa.

nopeaa kasvua edeltävästä ajasta käsin, vaikka liikun ajallisesti myös Pietarin kasvukauden vuosisadoilla.

Suomalaisessa dialektologiassa suomen kaakkoismurteiden lähimpiä vertailukohtia ovat olleet pohjoisessa sijaitsevat savolaismurteet ja etelämpänä inkerinsuomalaiset murteet, jotka edustavat joko kaakkois- tai savolaismurteita paikallisine vivahteineen. Myös inkerinsuomen ilmentämällä, uuden ajan alkuvuosisatojen migraatiolla on merkityksensä kronologisten kerrostumien tunnistamisessa. Oma maantieteellinen ja ajallinen kehüksensä on myös Viipurista ja sen lähiseuduilta historiallisena aikana tunnetuilla kielillä ruotsilla, saksalla ja venäjällä. Niiden levittäytyminen alueelle on tapahtunut eri aikakausina ja vaihtelevassa historiallisessa kontekstissa.

Kartoitettuani kokonaiskuvan palaan lähemmin Merikarjalan kehitykseen analysoimalla lähemmin suomen kaakkoismurteiden ja Merikarjalan keskeisalueen, Länsi-Kannaksen merenrantapitäjien suhdetta inkeroisen kieleen ja inkeroismurteisiin. Jo maantieteellisen läheisyyden perusteella voidaan olettaa, että lähempi vertailu paljastaa yhtymäkohtia, jotka vaikuttavat kokonaisarvioon. Tartun myös yhteen sivuteemaan. Inkerinmaan kielitilanteen kehitykseen vaikutti erityisesti 1900-luvulla venäjän valtakieliaseman vahvistuminen. Pohdin yksittäisen esimerkin valossa myös sitä, miten venäjän vaikutteet

heijastuvat yksittäisen Länsi-Kannakselta kotoisin olevan kielessä. Esimerkki valaisee samalla sitä, että Pietarin metropoliasemasta huolimatta suomen- ja venäjänkieliset yhteisöt pysyivät kielellisesti erillisinä.

Artikkelin pääteesit voidaan tiivistää seuraavaan kahteen näkökulmaan, joita tekstissä ruoditaan lähemmin:

(1) Merikarjalaa ja itäisen Suomenlahden itämerensuomalaisia kielimuotoja suunnilleen Kymijoen ja Suursaaren rajaamalla vyöhykkeeltä itään on tarkoituksenmukaista tarkastella kokonaisuutena.

(2) Länsi-Kannaksen murteilla eli Merikarjalan ydinalueella on läheinen historiallinen ja maantieteellinen yhteys Inkerinmaan ja Koillis-Viron kieli-
muotoihin, etenkin inkeroiseen ja viron koillismurteisiin.

Suomen kaakkoismurteiden maantieteelliset ääriviivat

Suomen kielen kaakkoismurteet (SMK) eli Etelä-Karjalan¹ murteet kattavat Suomenlahden ja Laatokan välisen alueen Karjalankannaksella, ja se on Pietarin perustamisen jälkeisen pitäjäjaon mukaisesti ulottunut Terijoelta luoteessa Virolahdelle ja Lappeelle, pohjoisempana Parikkalaan asti.² Tarkemmassa luokittelussa rantapitäjät Uusikirkko, Kuolemajärvi, Koivisto, Johannes ja Säkkijärvi ovat muodostaneet rantamurteiden alaryhmän eli Länsi-Kannaksen murteet.³ Veikko Ruoppilan luokittelussa lähtökohtana on laajemmin sisämaan kattava Etelä-Karjala, jonka mukaan hän myös nimittää murrealuetta. Näkökulma perustuu Suomen 1900-luvun poliittisten rajojen rajaamaan dialektologiaan. Muut itäisen Suomenlahden lähisukuiset kielimuodot on rajattu lähemmin asiaa pohtimatta tai perustelematta pois. Myöhemmässä tutkimuksessa ja suomen murteiden perusteoksissa (SMK; SMS) myös inkerinsuomalaiset murteet esitetään kaakkoismurteiden osana.

Käytän tässä kirjoituksessa suomen kaakkoismurteita ja Etelä-Karjalan murteita toistensa synonyymeina ja Länsi-Kannasta tarkempana Merikarjalan maantieteellisenä koordinaattina. Suomen murteiden sanakirja (SMS) käyttää aineiston dokumentoinnissa maantieteellisiä murrealueita, Etelä- ja Keski-Karjala osana itämurteiden aluetta vetämättä jyrkkää rajaa niiden luoteis- ja pohjoispuolelle. Etelä-Karjalan rantamurteiden alaryhmää voidaan pitää kielellisen Merikarjalan ydinalueena. Sen lähimmät kielelliset verkostot ovat suuntautuneet idässä ja pohjoisessa muualle kannakselle, kaakossa nykyisen Pietarin alueelle, etelässä Inkerinmaalle ja lännessä Suomenlahden ulkosaarille. Lounaassa myös Koillis-Viro on ainakin Suomenlahden ulkosaa-
rien ja Inkerinmaan kautta kuulunut välillisesti samaan kulttuurivyöhykkeeseen.

Pitäjärajojen yli sisämaahan kulkeva kaakkoismurteiden alue on paikallis-

murteille tyypillisesti läheisten varianttien pitkä jatkumo.⁴ Kaakkoismurteiden sisäiset erot eivät ole erityisen suuria verrattuna suomen hämäläis- tai lounaismurteisiin. Mitä vähemmän sanastollisia ja rakenteellisia eroja paikallisten varianttien välillä on, sitä tiiviimpää asutus on ollut tai tunnettua levikkialuetta voi pitää myöhäisen levittäytymisen myötä syntyneenä. Esimerkiksi savolaismurteiden pienehköt erot laajalla maantieteellisellä alueella selittyvät suhteellisen myöhäisestä, keskiajan jälkeen ajoittuvasta, kaskikulttuurin leviämisen aikaisesta ekspansiosta.

Kaakkoismurteiden lähin maantieteellinen vertailukohta on itäisen Suomenlahden alue ja siellä puhutut keskenään läheiset kielimuodot. Historiallisesti keskeisimpiä Merikarjalan eroja pohjoisempiin, Laatokan rantavyöhykkeen murteisiin on, että jälkimmäisissä on enemmän yhtymäkohtia savolaismurteisiin ja yhteyksiä karjalan kielen puhuma-alueille, kun taas Suomenlahden rantavyöhykkeen verkostot ovat ulottuneet Inkerinmaan lisäksi Koillis-Viroon, Narvan ja Tallinnankin keskiaikaisiin kaupallisiin keskuksiin. Kaakkoismurteiden alueen halkaiseva jako alamurteisiin myötäilee jossakin määrin keskiaikaista Pähkinäsaaren rauhan rajaa, ja alueen itäinen sektori kuului keskiaikana Novgorodin vatjan viidenneksen piiriin.

Keskiajan kielet itäisen Suomenlahden ympäristössä

Merikarjalan paikallisten kielimuotojen kehityksen kannalta tärkeä keskiajan kielitilanne poikkesi olennaisesti uuden ajan ja seuranneiden vuosisatojen asetelmista. Pietaria ei vielä ollut perustettu, ja sekä Pohjois- että Länsi-Inkeri kuuluivat itämerensuomalaiseen jatkumoon, joka varsinkin Suomenlahden pohjoispuolella sisämaassa oli harvahkosti asutettu.⁵ Suomenlahden eteläpuolella Länsi-Inkerissä puhuttiin inkeroista ja vatjaa, edellistä lähempänä rannikkoa, jälkimmäistä sisämaan puolella Novgorodin vaikutuspiirissä, joskin osin myös rannikon läheisyydessä. Vanhan nimistön ja seurakuntaluetteloiden perusteella voidaan olettaa, että ennen Pietarin perustamista myös Nevan suistoalueen itämerensuomalaisessa väestössä oli sekä kannakselaisia että inkerikkoja.⁶ Konkreettisimpia tietoja myöhäisen keskiajan vatjasta on saksalaisen kalparitariston sotapäällikkö Vinke van Overbergin joukkojen 1440-luvulla tekemä hyökkäys ja ryöstöretki Länsi-Inkeriin, josta he veivät joukon vatjalaisia Etelä-Latviaan.⁷ Neljäsataa vuotta myöhemmin 1800-luvulla kerätyssä fragmentaarisessa aineistossa sikäläisten vatjalaisten kieleen perustuvissa kreevininvatjalaisissa teksteissä⁸ ilmenevät vatjan tunnuspiirteet osoittavat niiden esiintyneen jo keskiaikana. Se on suomen kaakkoismurteisiin verrattuna selvästi erilainen itämerensuomalainen kielimuoto.

Merikarjala ja sitä ympäröivät kielimuodot. (SmHämK = suomen kaakkoishämäläiset murteet Kymenlaaksossa, SmSavE = suomen eteläsavolaiset murteet, SmKaak = suomen kaakkoismurteet, ViKoill = Koillis-Viron rantamurteet).

Dokumentoitujen kaakkoismurteiden keskiaikaisista edeltäjistä ei ole kirjallisia lähteitä. Kielellisen Merikarjalan hahmottelu ja varhainen kehitys perustuvat siksi aihetodisteisiin, välillisiin päätelmiin ja muutama vuosisata myöhemmin 1800- ja 1900-luvulla dokumentoituihin kielimuotoihin. Aihetodisteita ovat tutkimustieto kielen muutoksesta ja yksittäisten kielen piirteiden, kuten sanaston ja kieliopillisen rakenteen kehityksestä. Avainasemassa on maantieteellisen ydinalueen ja sen ympäristön etnografinen kehitys, kulttuurin ja elinkeinojen heijastaman kontaktiverkoston vaikutus paikallisiin yhteisöihin.

Merikarjalan kielellisen ydinalueen ympärillä sijaitsi useita muita itämerensuomalaisia, keskenään lähes täysin tai ainakin pääosin ymmärrettäviä kielimuotoja. Niitä olivat uuden ajan puolella suomen kielen kaakkoismurteet Karjalankannaksella ja Länsi- ja Pohjois-Inkerissä sekä itäisen Suomenlahden saarilla. Kaakkoishämäläisten murteiden levikkialue ulottui Vehkalahden pitäjään asti Kymenlaaksossa. Suomenlahden eteläpuolella sijaitsivat inkeröisen (aiemmassa tutkimuksessa inkeröismurteet) ja vatjan kieli Inkerinmaalla sekä Koillis-Viron rantamurteet. Pietarin alue oli kielellisesti suomen kaakkoismurteiden eteläistä levikkialuetta Pietarin perustamiseen asti 1700-luvulla, oletettavasti myös inkeröisen itäistä vyöhykettä. Viipurin ja Pietarin verkostoihin kuuluivat kontaktit lähialueiden muihin kieliin: rannikkoalueella puhuttuun ruotsiin, lähinnä kaupunkiverkostojen kautta levinneeseen (ala)saksaan ja myöhemmin valtakieleksi nousseeseen venäjään. Vanhempia kontakteja on voinut olla myös keskiaikaisen Novgorodin aikaiseen slaavilaiseen kielimuotoon, josta on jälkiä myös itäisen Suomenlahden itämerensuomalaisissa kielissä.

Ruotsinkielisen asutuksen itäinen levikki

Ruotsinkielinen asutus on rannikkoalueella ja saaristossa ulottunut Merikarjalaksi kutsutulle alueelle asti. Ruotsalaisperäistä paikannimistöä on Viipuriin asti. Leviämissuunta on alkuaan ollut lännestä itään, sama kuin sisämaassa levittäytyneillä hämäläismurteilla. Kaakkoismurteiden läntisimmän rannikkopitäjän Virolahden saaristossa on runsaasti ruotsinkielistä nimistöä, joka on vasta uuden ajan kuluessa suomalaistunut. Useat perusosan *-holma/-holmi* (vrt. ruots. *holme* '(pienehkö) saari'), *-helli* (vrt. ruots. *häll* '(kivi- tai kallio-) paasi') ja *-ouri* (vrt. ruotsin *ör*, murt. *our* '(kivinen) kari') sisältävät kaksiosaiset nimet ovat osoitus niiden periytymisestä ruotsinkielisiltä asukkailta. Perusosan *-holma/-holmi* sisältäviä nimiä ovat esimerkiksi *Hanholmi*, *Hästholmi*, *Kujaholmi*, *Lankholmi*, *Muholma*, *Musholma*, *Pirkholmi*, *Reiholma*, *Tankholma*. Perusosan *-helli* sisältäviä nimiä vastaavasti *Ankkurihelli*, *Laitahelli*, *Maahelli*, *Musholmanhelli*, *Ruissaarenhelli*. Perusosan *-ouri* sisältäviä nimiä ovat mm. *Havouri*, *Lankouri*, *Lotouri*, *Malouri*, *Multouri*, *Orrouri*, *Ouri*, *Pivouri*, *Sontourit* ja *Uutouri*.

Samantyyppistä ruotsalaisperäistä nimistöä löytyy myös lännempää Vehkalahden puolelta ja Kymenlaakson edustalta.⁹ Samaa nimimotivaatiota edustavat ja merkitykseltään perusosaan 'kari' pohjautuvat Lounais-Suomen saaristossa yleiset *-ör*, *-ören* -loppuiset nimet, jotka kansankielessä äännetään tavallisesti *-öuren* tai *-öyrn*¹⁰. Itäisellä Suomenlahdella esiintyvä variantti on lähempänä alkuperäistä skandinaavista muotoa *aur* 'sora' ja edustaa selvästi erilaista, itäisempää ruotsin murretta. Suomenkielistyneen alueen paikannimistössä on mahdollista tunnistaa myös useita muita ruotsalaisperäisiä appellatiiviin perustuvia nimeämismotiiveja.

Monikielinen Viipuri sijaitsi keskellä Merikarjalaa, ja se loi varhain omanlaisensa kaupunkiympäristön ja urbaanien yhteisöjen välisen kielten kohtaamisympäristön.¹¹ Kaupunkiympäristö oli silti kielellisesti muuta Merikarjalaa ajatellen varsin poikkeava. Saksan- ja venäjänkielisten yhteisöjen kielelliset juuret olivat maantieteellisesti kauempana, saksankielisillä Tallinnan, Narvan ja muiden hansakaupunkien yhteisöissä, venäjänkielisillä Pietarin perustamisen jälkeen nopeasti kasvaneessa metropolissa ja sen vetovoiman mukana kulkeutuneessa väestössä. Ruotsin- ja suomenkielisillä yhteisöillä oli suurempi yhteys lähialueiden kansankieleen. Etelä-Karjalan murteet eli suomen kaakkoismurteet ovat oletettavasti vanhin tunnettu paikallinen kielimuoto, joka on perua tämän itämerensuomalaisen variantin leviämisestä Suomenlahden itäosassa ja säilymisestä yli vuosisatojen.

Monikielinen Viipuri

Viipurin kielitilanne poikkesi ympäröivästä Merikarjalasta erilaisen kielisosiologisen rakenteensa takia. Vaikka suomenkielisten on arveltu olleen suurin yksittäinen kieliryhmä kaupungissa, he olivat tyypillisesti palvelijoita, piikoja ja muiden palkollisia. Ylemmän sosiaaliluokan kieliä olivat saksa ja ruotsi, saksa kauppiaiden, porvari- ja aatelisten kielenä, ruotsi osaksi porvari- mutta viimeistään 1600-luvulta myös vallan, koulutuksen ja kirkon kieli, yhteiskunnallinen valtakieli, joskin kansankielinen olemus säilyi ruotsinkielisellä rannikkoaleella. Venäjän vallan aikana venäjänkielisten kauppiaiden lisäksi erityisesti sotilashenkilöstön ja varuskunnan kielenä venäjä kytki sen Pietarin ja Venäjän yhteiskunnallisiin rakenteisiin.¹²

Viipurin suomenkieliset olivat lähiseutujen asukkaita, joiden puhuma kieli oli suullisten varieteettien ohjaamaa. Tavallisen kansan koululaitoksen mukana tavoitettavaa kirjakielistä traditiota ei vielä ollut, vaikka suomen kirjakieli luotiinkin jo 1500-luvulla. Kesti vuosisatoja ennen kuin yleinen oppivelvollisuus toi kirjoitetun kielen kaikkien ulottuville. Ja kesti pitkälle 1900-luvulle ennen kuin tehokas koululaitos, painettu ja erityisesti sähköinen media toivat yleiskielen standardit puhutun kielen rinnalle. Korrekkin kielenkäytön normit, sananvalinnat ja koulutuksen merkitys sosiaalisesti turvatummalle elämälle alkoivat silloin vaikuttaa lähtemättömästi puhuttuihin paikallismurteisiin ja niiden käyttöalaan.

Suomenlahden meriliikenteen keskiaikaista valtavirtaa edusti Hansaliitto, ja Tallinnan aatelisten ja raadin vaikutus ulottui joka puolelle Suomenlahden rannoilla. Melko pian Pähkinäsaaren rauhan jälkeen vuonna 1336 Viipurin vouti Pietari Joninpoika (Peter Jonesson) antoi Tallinnan porvareille vapaat oikeudet kaupankäyntiin Viipurissa, Vehkalahtella ja Virolahdella.¹³ Vaikka Vehkalahti ja Virolahtikin korotettiin samaan aikaan kauppaloiksi, ne jäivät Viipurin varjoon.¹⁴ Hansakaupan mukana levisivät alasaksan kielelliset vaikutteet. Mikko Bentlin (2008) on analysoinut yksityiskohtaisesti suomeen alasaksasta lainattuja sanoja ja niiden historiallista kontekstia. Kontaktien aikahaarukka on laaja, 1100-luvulta 1500-luvulle, mutta suurin osa todistetusti suomeen lainautuneesta sanastosta on peräisin keskialasaksasta, siis Hansa-liiton ajoilta. Valtaosa 39 korrektista etymologiasta on sellaisia, että suomen murteiden näkökulmasta ne edustavat pikemmin itä- kuin länsimurteita. Vaikka talonpojat Ulvilasta Koivistoon ulottuvalla rantavyöhykkeellä kävivät myymässä tuotteitaan Tallinnassa¹⁵, Bentlin katsoo Viipurin ja sen lähiseutujen olleen Tallinnaan ja Narvaan suuntautuneiden kontaktien kannalta merkittävämpiä kuin Turun, joka oli kielellisestikin lähemmin kytköksissä Tukholmaan.¹⁶ Paljon enemmän alasaksalaisia lainoja tunnetaankin virosta.¹⁷

Tytärsaarelaisia purjelaivoja käymässä seprakauppaa Mahun rannalla Virossa.

Kielellisiä vaikutteita Suomenlahden poikki

Kauppatavarat kulkivat ja vaihtoivat omistajaa, merimiehet seilasivat, sanat ja käsitteet siirtyivät uusille käyttäjille. Suomenlahden poikki kulkeneita kielellisiä vaikutteita on tunnistettu kumpaankin suuntaan Virosta Suomeen ja Suomesta Viroon.¹⁸ Tunnistettavin osa liittyy historiallisena aikana vallinneisiin kontakteihin, ja erityisesti 1800-luvulta lähtien kukoistanut seprakauppa loi arkisen kehysten kielellisille vaikutteille. Yksi keskeisistä reiteistä kulki itä-länsi-suunnassa Koivistolta Seiskarin, Lavansaaren ja Tytärsaaren kautta Viron rannikolle, ja kauppa kukoisti samalla akselilla jo keskiaikana.¹⁹ Kaukiainen katsoo, että yhteydet Koivistolta Viroon olivat vakiintuneet jo ennen kuin Tallinnan kaupallinen huippukausi oli käsillä. Kaupankäyntiä Kaukiainen luonnehtii kotitarvepurjehdukseksi, ja vaikka kaikki matkaan kykenevät eivät olisikaan itse lähteneet liikkeelle, yhteydet olivat vakiintuneita vuosisatojen ajan keskiajalta alkaen.²⁰

Yhteydet perustuivat siihen, että oli olemassa paikallisia, kasvavia yhteisöjä, kiinnostus tavaravaihtoon ja enenevässä määrin myös alueiden hallintaan. Varsinkin poliittisesti rauhallisina aikoina alueellinen kielellinen omaleimaisuus vahvistui. Kun samat hallinta- ja nautinta-alueet siirtyivät sukupolvelta

toiselle usean sukupolven ajan, siihen liittyi oletettavasti myös kielellistä jatkuvuutta. Kulttuuriset innovaatiot välittyvät, taloudelliset verkostot vaihtelevat, uusia sanoja ja käsitteitä omaksutaan jatkuvasti, mutta yhteisöä ylläpitävän kielellisen vuorovaikutuksen perusta ja sisäinen olemus muuttuvat hitaammin.

Itäisellä Suomenlahdella on viimeisen tuhatvuotisen ajan monia esimerkkejä kieliyhteisöjä järkyttäneistä tai hajottaneista konflikteista, viimeisimpinä 1900-luvun maailmansodat ja Neuvostoliiton väkivaltainen kansallisuuspolitiikka. Ne katkaisivat keskiajalle ulottuvan ja silloisissa puitteissa tunnistettavan kehityksen.

Merikarjalan kielellinen kehys

Merikarjalan kielellinen kuva rakentuu näistä asetelmista Suomenlahden itäosan ympäristössä puhuttujen itämerensuomalaisten kielimuotojen asteittaisesta kehityksestä, eriytymisestä ja integroitumisesta. Inkerinsuomalaisten murteiden syntyhistoria ja ajankohta tunnetaan. Ne ovat perua 1500-luvulla alkaneesta ja erityisesti 1600-luvulla toteutuneesta migraatiosta Karjalankannakselta ja Savosta.²¹ Suomalaisessa dialektologiassa kaakkoismurteet on perinteisesti laskettu osaksi itämurteita, mutta tätä traditiota ei ole kyseenalaistettu tutkimuskysymyksiä vaihtamalla. Inkeroinen eli inkeroinen kieli on usein jäänyt rajauksen ulkopuolelle, vaikka suomen kaakkoismurteilla usein on yhtymäkohtia nimenomaan sen kanssa, enemmän kuin savolaismurteisiin tai etenkin läntisiin hämäläismurteisiin verrattuna.

Suomen kaakkoismurteiden ja Merikarjalan kielellistä taustaa on tarkoituksemukaisinta lähestyä omana kysymyksenään ja osana muita historiallisia kehityskulkuja. 1900-luvun alun kielitilanteen kannalta voisi olla perusteltua olettaa, että suomen kaakkoismurteiden ja inkeroinen muodostama murrejatkumo on alkujaan kiertänyt Suomenlahden itäosan rantavyöhykettä. Karjalankannaksen murrealue on melko yhtenäinen, ja sitä voidaan tästä näkökulmasta verrata lounais-, hämäläis- ja savolaismurteiden alueeseen. Kaikkien näiden reuna-alueet ovat eräänlaisia siirtymäalueita, joiden kielelliset erot ydinalueeseen verrattuna ovat usein selitettävissä kontakteina naapurimurteisiin. Sisäinen yhtenäisyys osoittaa kuitenkin, että todennäköisesti on ollut varhaisia leviämiskeskuksia, joista käsin murretyyppi on ensin alkanut levitä.

Karjalankannaksella ei ole toistaiseksi osoitettu samanlaista leviämiskeskusta kuin Turun seutu lounaismurteille ja Luoteis-Laatokan rautakautinen asutus savolaismurteille ja karjalan kielelle. Osasyynä tähän on ollut se, että myös kaakkoismurteita on pidetty muinaiskarjalalähtöisinä savolaismurteiden, karjalan kielen ja inkeroinen tavoin.²² Tähän hypoteesiin on syytä suhtautua

kriittisesti, sillä sekä kaakkoismurteiden että inkeröisen luontevat yhteydet ja historiallinen ydinalue ovat sijainneet itäisen Suomenlahden ympäristössä, myös merellä ja jäällä. Karjalankannaksella kaakkoismurteiden leviämisen voi olettaa tapahtuneen Merikarjalasta käsin, koska luoteessa tulevat vastaan kaakkoishämäläiset piirteet ja idässä, koillisessa ja pohjoisessa savolaismurteiden, jotka leviävät kaakkoismurteiden tunnuspiirteiden päälle.

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin niitä kielellisiä piirteitä, joiden perusteella Merikarjala erottuu muista itäisen Suomenlahden alueen itämerensuomalaisista varianteista omaksi tyyppikseen.

Aineisto ja aiempi tutkimustieto

Hyödyntämäni aineiston perustana ja soveltamani analyysin lähtökohtana ovat olleet Merikarjalan alueen eli suomen kaakkoismurteiden luonteenomaisina pidetyt piirteet sekä niistä julkaistut kielennäytteet. Argumentaation perustana olevat ilmiöt ja vertailevat havainnot muista läheisistä kielimuodoista on tarkemmin esitetty liitteissä (liitteet 1 ja 2). Eri itämerensuomalaisten kielten dialektologisessa tutkimuksessa on tärkeimpinä jaottelukriteereinä pidetty äänteellisiä eroja, äännesekvenssien erilaista historiallista kehitystä ja taivutusmorfologiassa ilmeneviä isoglosseja. Kaakkoismurteiden ja suomen murteiden osalta olen hyödyntänyt tuoreinta kattavaa, aiemman murretutkimuksen näkemykset yhteen kokoavaa Erkki Lyytikäisen, Jorma Rekusen ja Jaakko Yli-Paavolan laatimaa perusteosta *Suomen murrekirja* (SMK 2013). Olen täydentänyt siinä esitettyjä tietoja Veikko Ruoppilan enemmän yksittäisiä piirteitä eri perustein luettelevalla *Etelä-Karjalan murreoppaalla* (1956) sekä Lauri Kettusen (1940) murrekartastolla. Yksittäistapauksissa olen tarkistanut ominaispiirteitä myös julkaistuista kielennäytekokoelmista.

Vertailukohtana käyttämieni muiden itämerensuomalaisten kielten osalta olen käyttänyt sanakirjoja tai tarkempia murrekuvauksia, viimeksi mainittuja lähinnä viron osalta, sekä vuosien varrella kertynyttä omaa kokemustani. Viron kielen instituutin julkaisema yhdeksänosainen *Eesti murded* -sarja (1961–2014) ja viron murteiden sanakirja (EMS) ovat perusteoksia, mutta erityisesti Koillis-Viron, toisinaan rannikomurteeksi kutsutun vyöhykkeen osalta olen hyödyntänyt Mari Mustin monografiaa *Kirderannikumurre* (1987). Yksittäisten morfologisten piirteiden osalta hyödyllinen on Jüri Viikbergin kirjoittama vertaileva morfologinen tutkimus *Eesti murrete grammatika* (2020).

Inkeröistä on aiemmassa suomalaisessa tutkimuksessa kutsuttu inkeröismurteiksi, eikä sen ominaispiirteisiin ole suomalaisessa dialektologiassa kiinnitetty paljonkaan huomiota. Esimerkiksi Lauri Kettunen (1957) katsoi

aikanaan, että inkeroisesta ei voida kielellisin perustein puhua omana kielenä, ainoastaan poliittisin. Virolaisessa tutkimuksessa se on pitempään luokiteltu kieleksi (*isuri keel* 'inkeroisen kieli'), ja erityisesti Arvo Laanestin (1966a, 1966b, 1986) tutkimukset antavat jonkinlaisen yleiskuvan. Sitä täydentävät Volmari Porkkan (1885) vanha tutkimus inkeröisen suhteesta inkerinsuomalaisiin kielimuotoihin *Über den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte* sekä R. E. Nirvin *Inkeröismurteiden sanakirja* (IS), mutta usein olen tarkistanut yksittäisiä piirteitä saatavilla olevista kielenäytekokoelmista.

Vatjan osalta kuusiosainen laaja sanakirja *Vadja keele sõnaraamat* (VKS 1990–2011) antaa kattavat perustiedot sanastosta ja sen ilmentämistä äänteellisistä luonteenomaisuuksista. Tarvittaessa olen tarkistanut yksittäisiä piirteitä Paul Aristen suppeahkosta kieliopista *Vadja keele grammatika* (1948) sekä julkaistuita kielenäytekokoelmista. Karjalan kielen tärkein lähde tätä kirjoittaessani minulla on ollut tuore *Karjala kieliopissa* (Novak et al. 2019), vepsän osalta *Vepsän kielioppi* (Grünthal 2015).

Merikarjalan kielelliset tunnusmerkit

Yleiskatsaukset suomen kaakkoismurteiden erityispiirteisiin luettelevat kymmeniä tunnusmerkkejä, enemmän kuin minkään muun päämurteen osalta. Osa piirteistä on sellaisia, ettei niiden esiintymisalue rajoitu vain kaakkoismurteisiin, vaan sama ilmiö tunnetaan muuallakin. Yksittäisten ilmiöiden levikki vaihtelee. Sekä suppea- että laajalevikkiset piirteet ovat yhtä lailla erottamaton osa Merikarjalan kielellisiä tunnusmerkkejä. Tällainen on esimerkiksi *t:n* heikon asteen kato, jota kirjoitetussa nykysuomessa vastaa *d*-kirjain (esim. *kohta* : *kohas* 'kohdassa', *pittää* : *piän* 'pitää : pidän'). Taivutuksessa ilmenevän kadon levikki ulottuu savolaismurteisiin. Ilmiö ei kuitenkaan rajoitu vain suomen murteisiin, vaan tunnetaan itämerensuomessa paljon laajemmin, juuri Merikarjalaa eri suunnilla ympäröivissä lähisukuisissa kielimuodoissa karjalassa, inkeröisessä, vatjassa ja virossa.

Vastaavasti on piirteitä, jotka erottuvat yksittäisissä sanoissa, mutta koskevat laajemmin esimerkiksi tietyn äännerakenteen omaavaa sanaryhmää. Suomen yleiskielen sanoja *aura*, *eilen*, *myyrä*, *puuro* on kaakkoismurteissa vastannut vanhastaan klusiilin ja likvidan yhtymä, variantteina *kl*, *kr*, *pl*, *pr* ja *tl*, *tr*. Mainittujen sanojen vanhakantaiset muodot ovat *atra*, *eklen*, *mykrä*, *putro*. Sama edustus on ollut tyypillinen yleisemmin savolaismurteille, karjalan kielelle, vepsälle, inkeröiselle ja vatjalle, osassa paikallisiksi varianteiksi mukautuen.

Samanlainen asetelma pätee moniin muihin piirteisiin, mikä kertoo Merikarjalan moneen suuntaan haarovista kielellisistä juurista. Suomen murrekirja luettelee yhteensä 31 kaakkoismurteiden tunnuspiirrettä.²³ Ruoppilalla niitä on vielä hiukan enemmän eli 50, osin eri tavoin jäsennettynä.²⁴ Tavallisesti tunnusmerkkisinä pidetyt piirteet ovat rakenteellisia, pääosin äänne- ja muoto-opillisia. Niiden lisäksi voitaisiin tarkastella myös sanastollisia isoglosseja, ja myös yksittäisten sanojen etymologia valaisee tapauskohtaisesti kielen eri kerrostumia. Nämä tekijät ovat avainasemassa arvioitaessa Merikarjalan kielellistä olemusta ja taustaa.

Kokonaisia sanaryhmiä koskevien fonologisten ja morfologisten ominaisuuksien lisäksi myös murrekohtaiset sanastolliset piirteet ovat aina kiinnostaneet dialektologeja. Mittavaan kansalliseen kokoelmaan perustuva *Suomen murteiden sanakirja* (SMS) on kuitenkin vasta noin puolivälissä, edelleen tekeillä, eikä ajantasaista katsausta murrelevikiltään tyypillisesti merikarjalaiseen sanastoon ole saatavilla. Esimerkiksi persoonapronominit *mie, sie, hää, myö, työ, hyö* ovat leimallisesti karjalaisia, mutta niiden tarkempi levikkialue kattaa myös savolaismurteet ja karjalan kielen sekä muodossa *miä, siä* kaakkoishämäläiset murteet ja inkeröisen. Yleisimpiin verbeihin kuuluvan 'mennä' -ä-vokaalinen muoto *männä* esiintyy kaakkoismurteiden lisäksi savolaismurteissa (*männä*), karjalassa (*männä*), inkeröisessä (*männä, männäg* (Hevaa)) ja vepsässä (*mända*).

Usein sanastolliset erikoispiirteet ovat syntyneet äänteellisen kehityksen tuloksena. Se kuinka yksittäisiä sanoja käytetään, riippuu taas niiden kieliopillisista ominaisuuksista ja lauseympäristöstä. Tyydyn seuraavassa osoittamaan yksittäisten esimerkkien avulla, kuinka tunnusomaisimmat piirteet realisoituvat ja miten ne on suhteutettava muihin maantieteellisesti läheisiin kielimuotoihin. Kielennäytteistä ja haastatteluaineistosta on siten helppo löytää lisää esimerkkejä, jotka täydentävät aiempaa tietoa, kuten (1).

(1) *Mei murteel ei koskaa sanottu tulleeks hää. Sanottii tulenooks hää, mänenööks hää.*²⁵

Kysymyslauseessa korostuu episteeminen modaalisuus, toiminnan mahdollisuus, jota ilmaisee verbeissä *tulenooks* 'tulleeko', *mänenööks* sama tunnus *-no(o)*, joka suomen kirjakielessä tunnetaan potentiaalina *-ne*. Se liittyy kuitenkin kaakkois- ja savolaismurteissa sekä karjalan kielessä vokaalivartaloon *tule-*, *mäne-*, ei konsonanttivartaloon *tul(lee)*, *men(nee)*. Selvempi morfeemiraja tukee tämän kategorian runsaampaa käyttöä, tässä tapauksessa kysymyslauseessa, ei pelkästään toteavana mahdollisuutena.

Vaikka kielellisiä piirteitä voidaan analysoida yksittäisinä ilmiöinä, niitä on usein tarkoituksenmukaista tarkastella laajemmassa käyttöympäristössä.

Koska Merikarjalan eli suomen kaakkoismurteiden puherytmiin vaikuttaa olennaisesti useiden sananloppuisten äänteiden katoaminen ja sanojen lyheneminen ylipäättään, lausekonteksti valottaa selvemmin yksittäisten muutosten vaikutusta. Havainnollistan eroja kontrastoimalla lause-esimerkkejä suomen kirjakieleen. On syytä muistaa, että kirjakieli uuden ajan alusta ja 1500-luvulta juontuvasta syntyhistoriastaan huolimatta on paljon nuorempi kuin aluemurteiden edustamat puhutun kielen variantit. Kirjakieli on tietoisesti kehitellyn tulosta, eräänlaista kirjallista käsityötä ja sääntöjen sovittelua. Puhuttujen varianttien juuret ovat tuhansien vuosien mittaisessa kehityksessä monine erilaisina muutosvaiheineen ilman, että niitä olisi samalla tavalla ohjailtu.

(2) *Niihä ne käveliiit kyläpeltoloil ja tulliiit latoloihe yöks niku kotihee...*²⁶

'Niinhän ne kävelivät kylän pelloilla ja tulivat latoihin yöksi niin kuin kotiinsa.'

Esimerkissä 2 on lähes kymmenen piirrettä, joiden takia se on helppo tunnistaa kaakkoismurteeksi. Sananloppuisen *-n:n* kato näkyy partikkeleissa *niihä* ja *niku*, ja kummassakin ilmenee, että se voi hävitä myös sanan sisältä liitepartikkelin edestä, vrt. *niin-hän* ja *niin_kuin*. Monikon kolmannessa persoonassa taipuva imperfektimuotoinen predikaatti *käveliiit*, *tulliiit* on rakenteeltaan yksinkertaisempi kuin kirjakielinen, partisiippitaustainen muoto *kävelivät*, *tulivat*. Suomen kaakkoismurteissa rakenne on sama kuin inkeroisessa ja virossa: verbivartalo + tempustunnus + monikon tunnus *-t*. Nomineilla, tässä *o*-vartaloisilla (*kylä*)*peltoloil* ja *latoloihe* on käytössä muissa sijamuodoissa kuin nominatiivissa esiintyvä *-loi*-monikko, sama joka tunnetaan savolaismurteissa, karjalassa ja inkeroisessa. Monikon illatiivista *lato-loi-he* puuttuu siihen aikaisemmin kuulunut loppu-*n*, joka on kadonnut myös tästä ympäristöstä. Aivan identtinen illatiivin tunnus löytyy vain vepsästä, mutta illatiivissa esiintyvä *-h* esiintyy myös suomen pohjalaismurteissa, itäisissä kaakkoishämäläisissä murteissa, karjalassa ja inkeroisessa. Sanassa *kotihee* 'kotiinsa' ilmenee, että myös omistusmuodot ovat merikarjalassa kehittyneet omanlaisikseen kielen sisäisen äänteellisen kehityksen tuloksena.

(3) *Mie tuli sit vähä matkaa kottii päi, siit vilkasi taaksei ja näi ku suur hirvi juoksookii miu perästai min[kä]jaksaa.*²⁷

'Minä tulin sitten vähän matkaa kotiin päin, sitten vilkaisin taakseni ja näin kun suuri hirvi juokseekin minun perästani minkä jaksaa.'

Esimerkissä 3 on edellisen tavoin runsaasti tunnusmerkkejä, jotka ovat ominaisia suomen kaakkoismurteille. Myös niillä on yhtäläisyyksiä toisistaan poikkeavien läheisten kielimuotojen kanssa. Persoonapronominit *mie, sie, hää, myö, työ, hyö* ovat leimallisesti karjalaisia, ja niiden levikkialue kattaa savolaismurteet ja karjalan kielen sekä hiukan varioiden kaakkoishämäläiset murteet ja inkeröisen (*miä, siä*). Sananloppuisen konsonantin *-n* kato näkyy tässä esimerkissä erityisen selvästi, ja se koskee myös keskeisiä kieliopillisiä elementtejä, kuten verbien yksikön ensimmäinen persoona *tuli* 'tulin', *näi* 'näin', *vilkaši* 'vilkaisin' ja genetiivi *miu* 'minun'.²⁸ Genetiivin *-n*-päätte on järjestelmällisesti kadonnut vatjasta ja virosta, mikä on johtanut useiden kieliopillisten rakenteiden restrukturoitumiseen.²⁹ Verbin yksikön ensimmäisen persoonapäätteen kato esiintyy Länsi- ja Etelä-Virossa, mutta ei Merikarjalan välittömässä läheisyydessä, jossa se on leimallisesti paikallinen erikoisuus. Tälläkin kehityksellä on voimakas vaikutus kielen muutokseen pitkällä aikavälillä. Myös yksikön illatiivissa ilmenevä loppukonsonantin *-n* kato sanassa *kottii* 'kotiin' liittyy samaan, kokonaisvaltaiseen ilmiöön, mutta sen levikki on laajempi ja kattaa vatjan ja viron lisäksi inkeröisen ja ulottuu osin savolaismurteisiin ja selvästi erilähtöisenä rinnakkaiskehityksenä myös lounaismurteisiin. Myös samassa sanassa ilmenevä kaakkoismurteille tyypillinen yleisgeminaatio eli vokaalien välisen, pitkää vokaalia edeltävän yksittäiskonsonantin kahdentuminen on yhtä lailla leimallinen suomen itämurteille ja esiintyy myös inkeröisessä sekä perihämäläisissä ja peräpohjalaisissa murteissa.

Alueellisesti leimallinen ja historiallisesti kiinnostava erityiskehitys näkyy yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan omistusliitteessä, joissa on tapahtunut konsonantin ja vokaalin metateesi: *-ni* > *-in* ja *-si* > *-is*. Sananloppuisen *-n:n* kadon takia kaakkoismurteissa käytetään nasaalittomia muotoja *taaksei* 'taakseni' (vastaavasti *käsistäi* 'käsistäni'). Toisessa persoonassa vastaavat muodot kuuluisivat *taakseis* 'taaksesi' ja *käsistäis* 'käsistäsi'. Yhtä yksiselitteisiä metateettisiä muotoja tavataan lyydistä ja vepsästä, inkeröisestä oienneina monoftongeina, esim. *vävülleen* 'vävylleni', *itseldäaz* 'itseltäsi'.³⁰ Vatjasta ja virosta omistusliitteet ovat kokonaan kadonneet, ja ne ovat useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä vajaan käyttöisiä esiintyen esim. lähinnä sukulaissanaston yhteydessä.

Esimerkissä 3 havainnollistuvista sanaryhmistä sananloppuisen *-n:n* kato esiintyy vielä adverbeissa *vähä* 'vähän', *päi* 'päin', *ku* 'kun' ja sananloppuisissa liitepartikkeleissa, kuten *juoksookii* 'juokseekin'. Adverbeissa ja konjunktioissa muutos ei vaikuta kielen järjestelmään yhtä kokonaisvaltaisesti kuin taivutuspäätteissä, koska ne ovat sanakohtaisia ja edelleen tunnistettavia. Liitepartikkeli *-kii* säilyttää suffiksin olemuksen lyhetessäänkin. Verbissä *juok-*

sookii näkyy myös yksikön kolmannelle persoonalle tyypillinen *e*-vartalon labiaalistuminen, ilmiö joka tunnetaan myös savolaismurteista ja diftongiutu-neena karjalasta (*mānou* 'menee') sekä arkaistisemmassa muodossa vepsässä (*mānob* 'menee').

(4) ...*sama karhu ol juost pitki pitäjää ja repint männessäi monta lehmää.*³¹

'...sama karhu oli juossut pitkin pitäjää ja repinyt mennessään monta lehmää.'

Kaakkoismurteille ominainen sananloppuisten äännteiden kato ja foneet-tinen painon sentraalistuminen ensimmäiselle tavulle samaan tapaan kuin inkeroisessa³² ja virossa³³ on vaikuttanut pääteainesten lyhenemiseen muu-lakin tavalla. Liittotempuksissa tavalliset yksikölliset partisiippimuodot ovat merikarjalassa lyhentyneet vokaalittomiksi, kuten sanoissa *juost* 'juossut' ja *repint* 'repinyt'. Vastaava kehitys on tapahtunut myös inkeroisessa, vepsässä sekä koillis- ja pohjoisvirolaisissa murteissa.³⁴ Kieliopillisten pääteainesten lyhenemisellä saattaa olla ennakoimattomia seurauksia, ja esimerkissä 4 pre-positiolausekkeen takia täydennys (*pitki*) *pitäjää* ja kvanttorilausekkeen (*monta*) *lehmää* voitaisiin yksittäisinä sanamuotoina tulkita joko partitiiviksi tai illa-tiiviksi. Lausekkeen osana ne saavat kuitenkin partitiivitulkinnan. Vastaavaa kehitystä esiintyy myös vatjassa ja virossa, jossa vokaalien ja konsonanttien loppuheitto ja suffiksien lyheneminen tai kato ovat myös yleisiä.³⁵

Kuten puhutussa kielessä yleensä, merikarjalan kielellisissä tunnuspiirteissä esiintyy variaatiota, eivätkä yksittäiset muodot ole aina vakioita. Taivutuspäät-teiden lisäksi myös yksittäisten sanojen asu voi vaihdella. Esimerkiksi *olla*-ver-bin yksikön 3. persoonan oletusarvoinen muoto on sananloppuisen *-n:n* kadon takia *o* 'on'. Vaikka valtaosassa tapauksia *-n:n* kato toimii säännönmukaisesti, toisinaan se kuitenkin säilyy eikä katoa. Esimerkissä 5 *olla*-verbistä on useita muotoja.

(5) ...*siin o kesäiltaan nii rattosa istuu ja katsella ku päivä vähä kerrallaa laskijaa yljärve metsä taakse... On miule ai yks ja toine tuoneet maitoo, ja millo ei uo ni männööhä se kohvi mustaankii...*³⁶

Ensimmäisellä rivillä *o* 'on' esiintyy odotuksenmukaisessa asussa predikaat-tina. Samalla kertojalla on kuitenkin pian, tässä seuraavalla rivillä, lyhenty-mätön *on*, mikä selittyy sen jälkeen nasaalisella äännteellä *m* alkavalla sanalla *miule* 'minulle'. Kumpi näistä kahdesta variantista *o ~ on* esiintyy, selittyy tässä tapauksessa äänneympäristöllä ja loppu-*n:n* esiintyminen tai puuttuminen

ylipäättään sen äänneympäristöstä ja lauseasemasta.³⁷ Esimerkissä on kolmaskin *olla*-verbin variantti *uo*, mikä johtuu siitä, että kieltolausekkeessa *ei ole* konnegatiivimuoto on lyhentynyt pitkäksi vokaaliksi ja sitten kaakkois- ja savolaismurteille ominaisesti diftongiutunut: *ole* > *oo* > *uo*. Siinä ei kuitenkaan ole kysymys yksikön kolmannen persoonan variantista, vaan eri muodosta. Verbin *olla* taivutusmuodot ovatkin järjestään lyhentyneitä (*o* ~ *on* : (*ei*) *oo* ~ *uo* : *ol* 'oli' : *ois* 'olisi' jne.). Samanlaiset lyhentymämuodot ovat tyypillisiä myös joillekin muille tavallisimmille kaksitavuisille verbeille, kuten *männä* ja *tulla*. Kehitys on yleinen puhutussa nykysuomessakin, samoin vatjalle. Vastakkaista ilmiötä edustaa vokaalin piteneminen taivutuspäätteen edessä eli sijaispidennys sanoissa *kesäiltaan* 'kesäiltana' ja *mustaankii* 'mustanakin'.

Kokonaista kerronnallista jaksoa voidaan analysoida piirre kerrallaan vastaavalla tavalla. Kiinnitän seuraavan esimerkin 6 avulla huomiota siihen, kuinka runsaat sata sanaa (tarkalleen 107) sisältävä esimerkki on täynnä paikalliselle kielimuodolle ominaisia piirteitä. Kuten edellä esimerkkien 1–4 analyysistä ja liitteistä 1 ja 2 ilmenee, kaakkoismurteiden piirteiden isoglossit jakautuvat epätasaisesti itämerensuomalaisella kielialueella. Useilla piirteillä on vastine ainakin jossakin lähialueen kielimuodossa, usein jossakin muussa kuin suomen murteissa. Tarkastelen seuraavaa, kerronnallista jaksoa kahdesta näkökulmasta: arvioimalla kaakkoismurteiden tunnuspiirteiden yleisyyttä tämän pituisessa jaksossa ja kontrastoimalla niitä suomen murteisiin mutta ei muihin itämerensuomalaisiin kielimuotoihin.

(6) *Meitä ol usijampii kylätyttölöi ja lapsii ku lähetti ämmii kans aamuul varrai. Evähii ol jokahisel koris. Miu äiti-vainaa ol ja; hääkää ei olt viel ku nuor naine.*

— *Myö napittii kaikees rauhaas. Mie ja ajeli ensi tuoppihei; siit ku sain täynää ni kaasi ain mammai korrii. Mie siit mäni nuoi niku toisiist syrjää; enkä oikee tiije mikä minnuu lie vient ain sakijampaa metsää, yhtee notkoo siel ku ol olevinnaa niku enemmä mustikkoi. Mie satui sit katsomaa eteheapäi, ja ku älysi mikä siel ol ni miult jäi suukii auk enkä ossaa sannoo mittää. Tiijettäks työ, suur karhu ku istuukii yhe kive pääl! Mie kyyristyi maaha enkä osant lähtee mihikää.*³⁸

Katkelmassa on vain viisitoista sanaa, jotka ovat identtisiä suomen kirjakielen kanssa eivätkä kirjoitettuna sisällä mitään merikarjalan ominaisuutta: kaksi pronominia (*meitä*, *mikä*), partikkeli *ja* (kolme kertaa), kieltosana *ei*, yksi finiittinen verbi (*sain*), yksi apuverbi (*lie*) yksi verbin kieltomuoto *eikä* (kolme kertaa) ja kolme substantiivia (*äiti*, *vainaa*, *metsä*). Hajanaista ryhmää ei yhdistä mikään yksittäinen kieliopillinen tai rakenteellinen tekijä. Kyse on lyhyistä

yksi- tai kaksitavuisista sanoista. Partitiivin pääte sanoissa *meitä* ja *metsää* ei ole lyhentynyt, toisin kuin useat muut *a/ä*-loppuiset sijamuodot.

Valtaosa esimerkin 6 sanoista ja sanojen taivutusmuodoista, yli 80 %, on muodoltaan sellaisia, että niitä ei voisi sekoittaa muihin suomen murteisiin. Lähinnä kysymykseen tulisivat yksittäistapauksissa samoin loppuheittoiset kaakkoishämäläiset ja lounaismurteet, mutta vain yksittäistapauksissa. Savolaismurteisiin yhdistävät persoonapronominit *mie*, *myö* ja *työ*, *t:n* heikon asteen vastineena kato sanoissa *lähettii* ja *yhe*, mutta sananloppuisen *n:n* puuttuminen ei ole ominaista savolle. Useat kaakkoismurteille ominaiset piirteet kietoutuvat yhteen koherentissa katkelmassa, ja ne muodostavat selvän kontrastin maantieteellisesti lähimpiin kaakkoishämäläisiin ja eteläsavolaisiin murteisiin.

Yksi kielellisen Merikarjalan kiinnostavimmista rajoista kulkee Karjalankannaksen rantapitäjien ja lähempänä Laatokkaa sijaitsevien pitäjien välillä. On oletettu, että keskiaikainen poliittinen jako Ruotsin ja Novgorodin välillä olisi Pähkinäsaaren rauhan rajan mukaisesti vaikuttanut Itä- ja Länsi-Kannaksen murteiden eriytymiseen.³⁹ Näiden kahden päätyypin, Manner- ja Merikarjalan erot kuvastavat sitä, että edellisessä esiintyy leimallisesti savolaismurteille ja karjalan kielelle ominaisia piirteitä, tärkeimpinä palatalisaatio erityisesti imperfektimuodoissa (*olj* 'oli', *mänj* 'meni', *tulj* 'tuli') ja pitkän *aa* ja *ää*-vokaalin diftongisaatio. Jälkimmäistä tavataan erityisesti Laatokan rantapitäjissä.⁴⁰ Sananloppuisen *-n:n* kato on järjestelmällisintä Länsi-Kannaksella, mutta pohjoisemmassa ja lähempänä savolaismurteita vaihtelua esiintyy enemmän.⁴¹ Leskinen on Länsi- ja Itä-Kannaksen murteiden erojen perusteella olettanut, että ne olisivat myöhäisellä keskiajalla kuuluneet eri murreryhmiin, edellinen Ruotsin eli Viipurin Karjalan ryhmään, jälkimmäinen Novgorodin eli Käkisalmen Karjalan ryhmään.⁴²

Esimerkit 7–9 edustavat kaikki Itä-Kannaksen pitäjien, Ruoppilan⁴³ määrittelemänä Ala-Vuoksen murretta.

(7) *Oamusil pit äitilöin kantoa laps niityl monev virstam peähä...*
'aamusilla piti äitien kantaa lapsi...'⁴⁴

(8) *Usjast nukuttii sillo parj tuntiiki enneko noustii heinii korjoamoa, jos olj poutapäivä ja heinät hyväst kuiviit.*⁴⁵

(9) *Nykyveä soap heinä kaupaks Käksalmiekii, mut enneaikkoa ne pit heinät niiko oletkii kullettoa Pietarii ast, miel soaha kaupaks.*⁴⁶

Kaikissa kolmessa näkyvät useat kaakkoismurteiden yleiset tunnusmerkit, kuten loppuheitto sanoissa *pít* 'piti', *laps* 'lapsi' (7); *usjast* 'useasti', *hyväst* (8); *soap* 'saa(pi)', *kaupaks* 'kaupaksi'. Sananloppuisen *n:n* kato näkyy selvästi sanoissa *enneko noustii* 'ennen kun noustiin' (8) ja *heinä* 'heinän' (9), mutta Raudun esimerkki äitilöin 'äitien' (*-n* seuraavan sanan *k:n* edellä) ja *money virstam peähä* 'monen virstan päähän' (7) (labiaalisten konsonanttien *v* ja *p* edellä) osoittavat, ettei kato ole aivan ehdoton ja jäljetön (vrt. Leskinen 1971). Leimallisit Itä-Kannaksen piirre näissä kolmessa esimerkissä on pitkien väljien vokaalien *aa/ää* diftongiutumisen sekä pääpainollisessa ensi tavussa että kauempana sanassa: *oamusil* '(aamuisilla), aamuisin', *kantoa* 'kantaa' (7); *korjoamao* 'korjaamaan' (8); *kullettoa* 'kuljettaa', *soaha* 'saada' (9). Myös sekundaaristi toiseen tavuun syntynyt pitkä *ee* on diftongiutunut sanassa *Käksalmiekii* 'Käkisalmeenkin' (9). Pääpainollisen tavun väljän vokaalin *aa/ää* diftongiutuminen on leimallisesti savolaismurteiden piirre, jäljempänä sanassa tapahtuvalle diftongiutumiselle on sen sijaan etsittävä yhtymäkohtia karjalasta (Novak et al. 2019: 95–101) tai fonologisen säännön yleistyksestä ja rinnakkaiskehityksestä. Toinen tyypillinen savolaispiirre on kaksitavuisissa *i*-loppuisissa sanoissa *parj* 'pari' ja *olj* 'oli' ilmenevä palatalisaatio, joka on tunnettu Terijoella asti.

Kumpikin savolaispiirre on hyvä esimerkki siitä, kuinka läheisten kielimuotojen yksittäiset ominaisuudet helposti limittyvät, kun arkikeskustelussa erot ovat vivahteita, eivätkä vaikeuta ymmärtämistä merkittävästi. Pienten muutosten takia myös jotkin muut sanat kuten *soap* 'saa(pi)' : *soaha* 'saada', savon tyyppiedustus *sua(p(i))* : *suaha*, ja *kullettoa* 'kuljettaa' esimerkissä 9 liu'uttavat Itä-Kannaksen murretta lähemmäs savolaismurteita.

Edelliset kolme esimerkkiä osoittavat myös, että kieli on olemukseltaan hyvin kerrostunut ja sisältää paljon hyvin eri-ikäisiä aineksia. Tarkastellut kielennäytteet on kerätty 1900-luvulla, vanhimmat kertojat ovat 1800-luvulla syntyneitä. Kielenoppaat on tyypillisesti valittu siten, että he edustavat mahdollisimman hyvin alueensa kieltä. Esimerkiksi yleisen oppivelvollisuuden, painettujen julkaisujen ja myöhemmin sähköisten tiedotusvälineiden mukana levinyttä yleiskielen vaikutusta ei näissä näytteissä esiinny. Levikin perusteella voidaan olettaa, että jotkin tyypilliset piirteet ovat esiintyneet jo keskiaikana, vaikka kirjallista dokumentaatiota ei ole. Kun kielellisiä isoglosseja ja kerrostumia asetellaan osaksi historiallista kronologiaa, suoraviivaisia rinnastuksia on vaikea tehdä. Merikarjalan kielelliset ominaispiirteet ja niiden varioiva levikki muissa läheisissä kielimuodoissa osoittaa, että kielialueen rajat eivät

ole yksiselitteiset. On myös muistettava, että keskiajan ja vielä uudenkin ajan aikaiset valtioiden väliset rajat poikkesivat merkittävästi 1800-luvun ja varsinkin 1900-luvun poliittisista rajoista. Rajojen yli tapahtuvaa kulkua ei valvottu samaan tapaan kuin myöhempiä rajoja.⁴⁷

Merikarjalan kielellinen historia

Jos Merikarjalan (Länsi-Kannaksen) kielellistä kehitystä yritetään asetella historialliseen kehykseen, sen eriytyminen omaksi, Suomenlahden itäosassa puhutuksi itämerensuomalaiseksi kielimuodokseen alkoi keskiaikana. Tiedetään, että ristiretkiajan jälkeen 1200-luvulta alkaen alue oli Ruotsin itäistä ja Novgorodin pohjoista reuna-alueetta. Kahden valtokeskuksen konfliktit koskivat myös näitä alueita, mistä ensimmäisiä tunnettuja merkkejä on Viipurin linnan perustaminen 1293 sitä edeltävine tapahtumineen. Pähkinäsaaren rauhansopimus 1323 ja Viipurin kaupungin perustaminen 1400-luvulla pyrkivät vakiinnuttamaan alueen valtasuhteita. Mitään näistä ei voida yksiselitteisesti kytkeä keskeisten kielellisten tunnusmerkkien kehitykseen. Kielen kehityksessä ja tunnusmerkkisten piirteiden synnyssä on ensisijaisesti kielensisäisistä muutoksista, eivätkä ne aiheudu esimerkiksi kielikontaktista. Kielitilanne sen sijaan muuttui, ja kaupunkien perustamisella ja kasvulla oli ratkaiseva vaikutus sille kieli- ja kulttuuriympäristölle, jonka tunnemme 1800- ja 1900-luvuilta. Ensin Viipurin merkitys kaupallisena risteyspisteenä, sitten Pietarin pikavauhtia nousseena metropolina. Uudenlaiset kielirajat vahvistuivat niiden mukana, vaikka kasvavaa kaupunkiväestöä täydentävät resurssit tulivat ympäröivästä kylä- ja maaseutuasutuksesta.

Merikarjalan ja itäisen Suomenlahden alue oli keskiaikana myös idän ja lännen kirkon intressipiirin rajavyöhykettä. Viipurin itäpuolelle ei noussut samanlaisia katolisen kirkon valtaa tukevia tukipisteitä kuin lähialueelle Viroon rakennetut kivikirkot.⁴⁸ Myöskään ortodoksiset luostarit eivät vakiintuneet maisemaan, vaikka niitä rakennettiin samaan aikaan Laatokan itäpuolelle slaavilaisten pohjoisen ekspansioreitin varrelle. Jotakin merkitystä idän ja lännen kirkkojen kulttuurisella vaikutuksella silti oli.⁴⁹ Suomenlahden eteläpuolella Inkerinmaa jäi jo keskiaikana vakituisemmin idän kirkon vaikutuspiiriin.⁵⁰ Merikarjala jäi skandinaavisten yhteyksien ja lännen kirkon itäiseksi reuna-alueeksi.

Kielellistä rajaa tästä ei kuitenkaan kehittynyt. Meri yhdisti, ei erottanut. Suomenlahden itäosa oli monta kuukautta vuodessa jäässä. Talvikalastusta ja hylkeenpyyntiä harjoitettiin kummaltakin rannalta käsin. Inkerinmaalla tärkeimmät kielirajat ja isoglossit eivät kulkeneet rannan ja meren välillä vaan

Kalastus oli Suomenlahden ulkosaarten asukkaiden keskeisiä elinkeinoja aina 1900-luvulle saakka. Kalasaaliin perkausta Seiskarin Lounatkylän rannalla.

rannan inkerikkojen ja sisämaan vatjalaisten asuttamien kylien välillä. Inkeroisen murteista läntisimmät eli Ala-Laukaan ja Soikkolan murre ovat merikarjalan kielellistä kehitystä ajatellen lähimmät variantit, kun taas itäisempi, Tyrön lähellä puhuttu Hevaan murre on siihen rajoittuneen itävatjan kanssa selvästi arkaistisempi variantti,⁵¹ kielellisesti kauempana suomen kaakkoismurteista, maantieteellisesti lähempänä Nevan suistoa.

Suomen kaakkoismurteet ovat, kuten kielen sanasto ja rakenne yleensäkin, monella tavalla kerrostuneita. Mukana kulkee tuhansia vuosia vanhoja aineksia ja satoja vuosia vanhoja innovaatioita. Uudet ja selvästi vieraasta kielestä peräisin olevat sanat ovat helpompia tunnistaa, mutta läheisten kielimuotojen välillä tapahtuva ilmiöiden lainautuminen ja limittyminen ei jätä samanlaisia jälkiä. Yksittäisissä tapauksissa sanojen levikki on tunnistettava ja antaa vihiä kronologiasta. Joissakin tapauksissa kieliopillistenkin ilmiöiden, kuten taivutuspäätteiden varianttien isoglossit ovat selvärajaisia. Usein rajat ovat kuitenkin häilyviä, reuna-alueella haalistuvia, kuten edellä useaan kertaan viitattu sananloppuisen *-n*-konsonantin kato. Lähekkäisten kielimuotojen, kuten suomen kaakkoismurteiden ja inkeroisen keskinäistä suhdetta pohdittaessa

kyse onkin kokonaiskuvasta, ja tässä tapauksessa maantieteellinen läheisyys, elinkeinot, meri ja kieli yhdistävät.

Yhteiskunnan murroskausilla on myös kielellistä merkitystä. Sodat ja konfliktit ovat aiheuttaneet toistuvasti laajaa tuhoa itäisenkin Suomenlahden alueella, tiheämmin asutulla Suomenlahden eteläpuolella sotia on ollut keskiajalta alkaen ja uuden ajan puolella toistuvasti enemmän kuin pohjoispuolella ja niiden jälki peruuttamatonta. Jos yksittäisen yhteisön kohtaloa ajatellaan kielelliseltä kannalta, väkivaltaisesta konfliktista toipuminen ja kielellinen jatkuvuus edellyttävät syntyvyyden tukemaa uuden sukupolven nousua ja sitä, että edellinen sukupolvi kykenee siirtämään kieltä seuraavalle. Ruotsin ja Novgorodin välisistä keskiajan konflikteista ei ole yhtä yksityiskohtaisia kuvauksia kuin Henrikin Liivinmaan kronikassa kuvattu, 1200-luvun alkuvuosikymmeninä tapahtunut saksalaiskolonisaation synty Latviassa ja Virossa. Myös 1500-luvun loppupuolen Liivinmaan sotien aikaan Suomenlahden itäosa oli melko etäällä tuhoisimmasta konfliktialueesta. Sen sijaan esimerkiksi itään suuntautuneella orjakaupalla⁵² on voinut olla vaikutuksia myös vesireitin varrella sijainneiden kieliyhteisöjen jatkuvuuteen.

Suomen murteiden syntyhistoriaa pohtiessaan Heikki Leskinen lähtee aiemmin vallinneesta oletuksesta, että Länsi-Kannas olisi ollut rautakaudella lähes asuttamaton 1200-luvulle asti. Vasta kauppiaaverkostojen levittäytyminen Suomenlahden itäosiin muutti tilannetta. Tästä lähtökohdasta Leskinen päätelee, että Länsi-Kannaksen äyrämöismurteet ja inkeroinen ovat niin samankaltaisia, että niille on oletettava yhteistä kantamuotoa, ja Länsi-Kannaksen asujaimisto on inkeröislähtöistä.⁵³ Tarkastelen seuraavaksi lähemmin inkeröisestä käsin, miten sille ominaiset kielelliset piirteet vertautuvat Merikarjalaan, Länsi-Kannaksen murteeseen.

Miten inkeroinen poikkeaa suomen kaakkoismurteista?

Merikarjalan kielellisen aseman arviointiin ovat vaikuttaneet Suomen murteiden taksonomia ja 1800-luvun Suomen poliittiset rajat. Rajantakaisista alueista inkerinsuomalaiset murteet syntyivät dokumentoidun kolonisaation mukana. Sen sijaan inkeröisen kielen asema on jäänyt tarkentamatta, vaikka se suomalaisessa dialektologiassa kulki pitkään inkeröismurteiden nimellä. Pietarin perustaminen loi 1700-luvulla valtavan asutustiheyden Suomenlahden pohjukkaan ja keskelle maayhteyttä Karjalankannaksen ja Inkerinmaan välillä. Sitä edeltävältä ajalta ei ole yhtä tarkkoja tietoja, mutta Saulo Kepsu katsoo nimistön ja väestömuuton perusteella, että koko Nevan suistoalue oli ortodoksista 1600-luvulla ja asukkaat inkerikkoja.⁵⁴ Heikki Leskinen on useis-

sa tutkimuksissaan tuonut esille suomen kaakkoismurteiden ja inkeröisen välisen läheisyyden erityisesti äänteellisten piirteiden perusteella.⁵⁵ Myös virolaiset tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota yhtäläisyyksiin.⁵⁶

Inkeröisen puhujamäärä eli ortodoksisten inkerikkojen määrä on ollut selvästi pienempi kuin luterilaisten inkerinsuomalaisten, ja usein onkin kiinnitetty enemmän huomiota uskontoon, folkloreen ja tapoihin kuin kieleen. Varhaisimmat vähintään melko tarkat tiedot ovat peräisin pietarilaisen kansatieteilijä Peter von Köppenin etnografisesta tutkimuksesta vuodelta 1848, jonka mukaan inkerikkoja oli 17 800. Ensimmäisessä vuosina 1896–1897 toteutetussa yleisvenäläisessä väestölaskennassa inkerikkojen määräksi ilmoitettiin 13 774, ensimmäisessä vuoden 1926 Neuvostoliiton väestölaskennassa 16 136. Väestömäärän kehitykseen on vaikuttanut toisaalta suuri syntyvyys, toisaalta sitä alentanut kuolleisuus, muuttoliike pois inkeröiskylistä ja assimiloituminen valtaväestöön, 1900-luvulla erityisesti venäjänkielisiin.

Puhujamäärällä on sosiohistoriallista merkitystä inkeröisen ja Länsi-Kannaksen murteiden välisen suhteen arvioinnille. Inkeröisen puhujayhteisö on ollut pienekkö, selvästi pienempi kuin inkerinsuomalaisten, enimmillään suunnilleen saman kokoinen kuin Koiviston ja Uudenkirkon pitäjien yhteen laskettu väkimäärä 1930-luvulla. Samankaltaisuudet eivät sosiohistoriallisinkaan perustein voi aiheutua myöhäisestä kielikontaktista ja inkeröisen vaikutuksesta suomen kaakkoismurteisiin. Inkerinmaan kielisosiologisesta tilanteesta ja monikielisydestä ei ole kattavaa kuvausta, mutta sen verran tiedetään, että läheisten itämerensuomalaisten kielten puhujat, siis inkerinsuomen (= pääosin kaakkoismurteiden), inkeröisen ja vatjan puhujat ovat käyttäneet äidinkieliään vastavuoroisessa arkikeskustelussa. Lähinnä vatjan puhujat ovat vaihtaneet kielensä lännessä inkeröiseen, idempänä hekin venäjään.⁵⁷

Arvioin inkeröisen Soikkolan murretta edustavan näytteen 10 valossa käänteisesti tarkastelemalla, mikä yhdistää inkeröistä merikarjalaan, mikä erottaa. Vastaavasti kuin esimerkissä 6 edellä, tämän pituisen kerronnallisen jakson avulla voidaan hahmotella yleiskuvaa siitä, mikä kielimuodolle on ominaista. Inkeröisen transkriptiossa on perinteisesti käytetty ns. mediaklusiilien merkintään pieniä kapiteelikirjaimia *B, D, G*. Olen korvannut ne alla yksinkertaisuuden vuoksi kirjaimilla *b, d* ja *g*. Vastaavasti kuin viron ortografiassa, ne eivät äänny soinnillisina, sellaisena kuin nykysuomen kirjakielessä äännettäisiin, vaan äänteellisesti ne ovat lähempänä yksittäisklusiileja *p, t* ja *k*, joita ne historiallisesti vastaavatkin. En ole ottanut alla huomioon pientä foneettista eroa, koska se on ehdollinen. Esimerkiksi pronomineja *kedä* ja *sidä* voidaan tällä perusteella pitää identtisinä suomen yleiskielen pronomien *ketä* ja

sitä kanssa, vaikka olen transkriptioperinnettä kunnioittaakseni kirjoittanut ne eri tavalla.

(10) *miä käin kera, miulle nevvotti. miä olin vana tyttöi ja saottii sto: määhä illaast ikkunaast kuundelommaa, midä siul haassedaa. miä mänin sinne ikkunaast kuundelommaa ja kuuntelen. saodaa sto: jaa nyd jo pantii juna niin kalliheks niin kalliheks... miä tulin ja haassoin sto: en miä miihelle pääzekki, saottii sto junnaa. ja mäningi Narvan fabrikkaa, ja Narvan fabrigaz olin viizi vuotta... ja toized tyttöid mäntii toisii ikkunoi. kelle haassettii, sto jaa se männöö ja se männöökki vaikka kuhu, kedä männöökki, se pääzi miihelle, kel midägi haassettii. käytii kuundelomaz! ja siz vizattii kagraa, üli sinne perdin ja aidan ja saunoin ja kaig... kel pääzi niittämää serppi käez, pääzi miihelle vod. Sidä viisii pühävälis kaig ain kuuneldii, katsottii. (Soikkolan inkeroismurre; LL 148)*

’Minä kävin mukana, minua neuvottiin. Minä olin vanha piika ja sanottiin että: menehan illalla ikkunasta kuuntelemaan, mitä sinulle puhutaan. Minä menin sinne ikkunasta kuuntelemaan ja kuuntelen. Sanotaan että: jaa nyt on pantu juna niin kalliiksi niin kalliiksi... minä tulin ja sanoin, että: en minä miehelään pääsekään, sanottiin että junaan. Ja meninkin Narvan tehtaaseen ja Narvan tehtaassa olin viisi vuotta... Ja toiset tytöt menivät toisiin ikkunoihin. Kenelle puhuttiin, että jaa se menee ja se meneekin vaikka mihin, kuka meneekin, se pääsi miehelään, kenelle jotakin puhuttiin. Käytiin kuuntelemassa! Ja sitten heitettiin kauraa, yli sinne talon ja aitan ja saunan ja kaikki... Kuka pääsi niittämään sirppi kädessä, pääsi miehelle, niin. Sillä tavalla pyhänä kaikki aina kuuntelivat, katsoivat.’

Jos tällaista inkeroisen kielennäytettä arvioi kontrastoimalla sitä suomen kirjakieleen ja kaakkoismurteisiin, kumpaankin löytyy runsaasti yhtäläisyyksiä. Sanoja katkelmassa on yhteensä 114. Niistä iso osa, lähes neljäkymmentä on transkriptioero pois lukien identtisiä suomen kirjakielen kanssa, useimmat partikkeleita (*ja* kahdeksan kertaa, *jaa* kaksi kertaa, *jo*, *nyt*) ja pronomineja (*mitä*, *kelle*, *se* kaksi kertaa, *sitä*), finiittisiä perusverbejä (*olin*, *tulin*, *pääsi*), numeraali *toiset* ja yksittäinen substantiivi *juna*, joka itse asiassa on lainattu suomesta inkeroiseen ja jonka historiallinen konteksti tunnetaan.

Edellisistä yleisitämerensuomalaisista sanoista verbimuodot ovat usein lyhentyneitä suomen kaakkoismurteissa. Muiden lisäksi katkelmassa on kutakuinkin saman verran sanoja, kolmekymmentäkuusi, jotka yhdistävät inkeroista ja kaakkoismurteita. Toisin kuin taipumattomat partikkelit ja yleisimpään sanastoon kuuluvat lyhyet pronominit, tälle ryhmälle on ominaista, että perusmuotoisen lekseemin lisäksi taivutusmuodot ja niihin liittyvät

sanavartalon muutokset ovat yhteisiä. Ne osoittavat, että kielen morfologinen perusrakenne noudattaa paljolti samoja sääntöjä ja useat kieliopilliseenkin rakenteeseen vaikuttavat äänteelliset yksityiskohdat yhdistävät inkeroista ja kaakkoismurteita.

Verbi *männä* taipuu siten, että yksikön toisen persoonan imperatiivissa *määhä* 'menehän' liitepartikkelin ja passiivin imperfektissä *mäntii* 'mentiin' sananloppuinen *-n* puuttuu. Yksikön kolmannen persoonan päätte on pitkä labiaalistunut vokaali *männöö* 'menee', jota edeltävä vokaalienvälinen yksinäiskonsonantti *-n-* geminoituu. Vokaalin pyöristyminen näkyy verbissä *kuundelommaa* 'kuuntelemaan' : *kuundelomaz* 'kuuntelemasta', jälkimmäisessä lisäksi vielä loppuvokaalin heitto samalla tavalla kuin Karjalankannaksella. Sananloppuinen *-n* puuttuu säännöllisesti passiivimuotoisista verbeistä (*pantii*, *haassettii*, *vizattii*, *kuuneldii*, *katsottii*). Verbimuodossa *haassettii* 'haastettiin, puhuttiin' ilmenee sama merkitys 'puhua' ja astevaihtelusuhde *st* : *ss* kuin Karjalankannaksella, samoin verbissä *vizattii* 'viskattiin, heitettiin' astevaihtelusuhde *sk* : *s*. Verbissä *kuuneldii* 'kuunneltiin' geminaatta *nn* on lyhentynyt, ja verbissä *katsottii* 'katsottiin' on taas muiden suomen murteiden kannalta epätavallinen *-ts-*, jota edustaa Länsi-Suomessa *tt* : *t*, idässä eri variantit, mm. *ht* : *ht*, *ht* : *t* tai *ht* : *h* jne.⁵⁸ Adjektiivin *kalliheks* 'kalliiksi' näkyy loppuheiton lisäksi vanha morfofonologinen vaihtelu *s* : *h*, substantiivissa *kagraa* suomen itämurteissa vähitellen väistynyt, mutta karjalassa ja vepsässä paremmin säilynyt konsonanttityhtymä *kr*. Elatiivimuodoissa *illaast* *ikkunaast* 'illasta (illalla) ikkunasta' näkyy vokaaliloppuheittoisen taivutuspäätteen etinen sijaispidennys. Myös leksikaalisesti eriytynyt *sanoa*-verbin (inkeroiseksi *sannooa* 'sanoa') passiivissa esiintyvä lyhentynyt vartalo *saottii* 'sanottiin' : *saodaa* 'sanotaan' tunnetaan Merikarjalassa, Virtarannan⁵⁹ mukaan eniten Uudellakirkolla.

Vain noin neljäsosa näytteen sanoista on sellaisia, että ne eroavat suomen kaakkoismurteista, ja silloinkin lähinnä pienen äänteellisen yksityiskohdan takia. Inkeroiselle onkin ominaista, että siinä on muihin itämerensuomalaisiin kieliin verrattuna poikkeuksellisen vähän sanastoa, joka esiintyisi vain siinä. Verbimuodossa *mäningi* 'meninkin' on sama vartalo kuin edellä, mutta lopun vahvikepartikkeli *-kin* on lyhentynyt lyhyeksi vokaaliksi, kun Merikarjalassa käytettäisiin pitkää vokaalia *mäninkii*. Verbimuodossa *männöökki* 'meneekin' näkyy sekä yleisgeminaatio (suomen kaakkoismurteissa *männöö*) että inkeroisen erikoiskehitystä ilmentävä geminoitunut *-kk-*, mikä implikoi, että loppuvokaali on typistynyt *-n:n* kadon jälkeen syntyneestä pitkästä vokaalista. Suomen *-kin* (*meneekin*), viron *-gi/-ki* (*lähebki* 'meneekin') liitepartikkelia vastaavaa päätettä *-gi/-kki* käytetään suomesta poiketen mutta viron tavoin sekä myönteisessä (*männöökki* 'meneekin', *mäningi* 'meninkin') että kielteisessä

lauseessa (*en pääzekki* 'en pääsekään'). Suomessa kieltolauseessa käytetään toista liitepartikkelia *-kaan/-kään*.

Leimallisesti inkeroiseen rajoittuvia piirteitä on hyvin vähän. Sanoissa *perdin* 'pirtin' ja *serppi* 'sirppi' näkyy yksi inkeraisen tyyppipiirteistä, pääpainollisen tavun *i:n* muuttuminen *e:ksi r:n* edellä, mihin jo Volmari Porkka kiinnitti 1880-luvulla huomiota.⁶⁰ Substantiivissa *tyttöi* 'tyttö' : *tytöid* 'tytöt' näkyy inkeroiselle ominainen *-oi/-öi*-loppu, joka on levinnyt sellaisiinkin sanoihin, joissa sitä ei alkujaan ole ollut. Sanassa *miihelle* 'miehelle' näkyy, kuinka alkuperäiset pitkät välivokaalit *ee, oo* ja *öö* ovat inkeroisessa supistuneet. Kaikki todetut leimalliset inkeroispiirteet ovat äänteellisiä, eikä yksikään niistä poikkea luonteeltaan esimerkiksi suomen murteiden välisistä tyyppillisistä äänteellisistä eroista. Leksikaalisen merkityksen kannalta tärkeää on myös kulloinkin tarkasteltavan sanan lauseasema. Näytteessä toistuvasti käytetty alistuskonjunktio *sto* 'että' on lainattu venäjältä (< *čto* 'mitä'). Sitä ei voi pitää leimallisesti inkeroiseen liittyvänä ominaisuutena, vaan venäjän vaikutuksen ja kaksikielisyyden voimistumisena.

Tämä lyhyt analyysi tukee Heikki Leskisen päätelmää suomen kaakkoismurteiden ja inkeraisen läheisyydestä. Leskinen tulkitsi ensin tilannetta niin, että monen muun muutoksen taustalla oleva loppuheitto on peräisin inkeroisesta⁶¹ ja myös siitä aiheutuva vokaalin sijaispidennys väljän *a/ä*-vokaalin kadottua eräistä sijapäätteistä (esim. inessiivi ja elatiivi) välillisesti inkeraisen aiheuttamaa. Myöhemmin hän lavensi arviotaan toteamalla, että loppu-*n:n* kato saattaa olla hyvinkin pitkällisen prosessin tulos.⁶² Tähän viittaa sekin, että samanlainen kehitys tunnetaan muualtakin itämerensuomen puhuma-alueelta. Joka tapauksessa monet muut muutokset liittyvät siihen, ja yhdessä se ja loppuvokaalien yleinen kato kertovat sanapainossa tapahtuneesta muutoksesta. Painon sentraalistuminen on vaikuttanut sekä puherytmiin että lausepainoon.

Myös kielisosiologisella statuksella on iso merkitys kieliyhteisön kehitykselle ja elinvoimaisuudelle, mistä on lukuisia esimerkkejä eri puolilta maailmaa. Lähialueilta on suomen, viron ja latvian kaltaisia esimerkkejä tietoisesta ja onnistuneesta, kielelliseen ja kulttuuriseen omaleimaisuuteen perustuneesta yhteiskuntasuunnittelusta. On myös runsaasti vastakkaisia esimerkkejä siitä, kuinka kielellisen kehityksen tietoisesta tukemisen ja kielellisten oikeuksien puuttuminen johtavat yhteisöllisen omaleimaisuuden katoamiseen.

Monikielisyys on vaikuttanut myös Merikarjalan kielitilanteeseen, joskin leimallista näyttää olleen, että erikielisten yhteisöjen sosiaaliset rajat pysyivät pitkään erillään. Perheyhteisöissä ja yksittäisten ihmisten elämässä tilanne ei kuitenkaan ollut staattinen. Otan seuraavaksi vielä esimerkin siitä, kuinka venäjän kielellä on voinut ollut vahva merkitys myös yksittäisten Merikarjalan asukkaiden kieleen.

Venäjän vaikutus yksittäisen kielenpuhujan kieleen

Pietarin perustaminen 1700-luvun alussa ei ensimmäisinä vuosisatoina aiheuttanut dramaattista muutosta Karjalankannaksen maaseutuväestössä, ja myös Länsi-Inkerin vanha itämerensuomalainen väestöpohja säilyi pitkään 1800-luvulla venäjänkielisen väestön kasvusta huolimatta. Metropolin vaikutuksen kasvaessa myös kielenvaihto yleistyi, ja esimerkiksi itäisimmät inkerois- ja vatjalaisalueet venäläistyivät ensin. Tämä muutos käynnistyi jo 1800-luvun puolella.

Vastaava kehitys olisi ollut mahdollinen myös Merikarjalassa, jos sen yhteys metropoliin olisi tiivistynyt, venäjänkielinen kaupunkiympäristö hallinnut kielellisiä valintoja eikä vastapainona olisi ollut yhteiskunnallisesti vahvaa suomen kielen edistämistä tukevaa järjestelmää. Yksittäisten ihmisten käyttämä kieli saattoi kuitenkin saada monenlaisia muotoja. Varsinaisen Merikarjalan alueelta ei ole dokumentoitua tietoa pitkälle edenneestä suomalais-venäläisestä kaksikielisyydestä. Suomen kaakkoismurteita puhuneet yhteisöt olivat maaseutuvaltaisia, ja taajamissakin ympäröivien alueiden murre oli kielellinen perusresurssi. Pietari houkutteli kuitenkin paljon tulijoita, ja osa jäi sinne pysyvästi. Seuraava näyte on julkaistu Suomen kansan murrekirjassa (1945) esimerkkinä Kuolemajärven murteesta. Kertoja työmies Juhana Akkanen (s. 1880) on ollut haastatteluaikana 58-vuotias. Kertomus poikkeaa sanastoltaan vahvasti nyky Suomesta ja on paikoin mahdotonta ymmärtää monien kannakselaisten ominaispiirteiden kanssa limittyvien venäläislainojen takia. Aihe käsittelee kertojan vanhempien työskentelyä Kuolemajärvellä sijainneessa Vilonan hovissa (Hatjalan kartanossa).

(11) *Miu issäi ja mammai olliit jo nuoruuvestaa astikka Vilona hovi kaanakkehis, kons palvelukses, kons rikassikkaan, kons muus tienastiis. Miekii sai lapseen yhtee raasaa assuukseksi kuus aastaikaa siin hovis. Ja siit ko asuttii sen hovi maal omas koissaanna ni isävainaa ol poträätsikkä ja otti poträätylöi ja taatsa tekoloi yhtsuuraa. Hää ol niije esvaltoi kilehiis ja tarraitel räätty myöte kaikkii asjoi ko osais nii vosteraast laatii sitä venättä jottaha.*

Hää ei olt aivastee rosto miehetölikkä, hää ol varma lotniekka ja petsniekka ja tek räätty myöte vaik mitä. Ja hänel ol niitä lekehii monta jässikällistä vaik mingä hitsillaisii, jot vaik mitänepuit arpietii⁶³ vaa puuttu tehtävääks ni niije kans arvollee juonee tul.

No se Vilona-ukko itse ol Pietari Pohatelnoi päällikkö ja se ol nii raakin suur ja lihava ukokölsä ko kaalipotska, vatsa ol ko jauhokuli ja hartijat arssinaa leyveet ja paino yheksä puutaa ja sut-sut jakso kävellä. Välist ol oikee louhka mut välist äkäel ja rukkaitti ja löi kulakkaa jot oikee hirvitti. Sil oli puitto kolme rouvaakii mut tääl hovis ol vaa se Olkantreuna. (Kuolemajärvi; SKMI 263–264)

'Minun isäni ja äitini olivat jo nuoruudestaan asti Vilonan hovin hommissa (mukana), milloin palveluksessa, milloin työnjohtajana, milloin muussa tienestissä. Minäkin sain lapsena yhden kerran asustaa kuusi vuotta siinä hovissa. Ja sitten kun asuimme sen hovin maalla omassa kodissamme niin isävainani oli urakoitsija ja otti urakoita ja huvilan tekemisiä yhtenä. Hän oli niiden esimiesten perässä ja takertui vuoron perään kaikkiin asioihin, koska osasi niin taitavasti puhua sitä venäjää että.

Hän ei ollut aivan yksinkertainen miehentekele, hän oli varma kirvesmies ja muurari ja teki vuoron perään vaikka mitä. Ja hänellä oli niitä työkaluja monta laatikollista vaikka minkä hitsinlaisia, että vaikka mitä tahansa työtä vain sattui tehtäväksi, niin niiden kanssa tarkkaan pärjäsi.

No se Vilonan ukko itse oli Pietarin rikas päällikkö ja se oli niin hirveän (kelvottoman) suuri ja lihava ukonkõriläs kuin kaalitynnyri, vatsa oli kuin jauhosäkki ja hartiat arssinan levyiset ja painoi yhdeksän puutaa ja juuri ja juuri jaksoi kävellä. Välillä oli oikein mukava mutta välillä äkäinen ja kirosi ja löi nyrkkiä että oikein hirvitti. Sillä oli ehkä kolme rouvaakin mutta täällä hovissa oli vain se Olga Andrejevna.'

Sanastollisesti tarkasteltuna näytteessä 11 on sekä murteellisuuksia että yksiselitteisesti venäläisperäisiä sanoja, jotka etäännyttävät sitä suomen kirjakielenstä. Murteellisuuksia ovat postpositioliousekkeessa *hovi kaanakkehis* 'hovin kanssa (hommissa)' suomen murteidenkin sanakirjan mukaan harvinainen *kaanake* : *kaanakkehis* 'kanssa, mukana', samoin postpositiona käytetty ja murteissakin harvinainen *esvaltoi kilehiis* 'esimiesten perässä'. Vähän laajemmin Etelä-Karjalassa, samoin Kymenlaaksossa, Keski- ja Pohjois-Karjalassa ja Inkerissä tunnetaan substantiivi *leke* : *lekeet* 'kalu, kapine, kampe, vehje, värkki', josta kaakkoismurteiden mukainen monikon partitiivi on *lekehii* '(työ)kaluja'. Sanan *raakki* genetiivimuotoa *raakin* käytetään epätavallisemmin vahvikesanana.

Murteellisuuksia enemmän näyte 11 sisältää kuitenkin runsaasti venäläisyyksiä, jotka kertovat käsitöihin ja mittayksiköihin liittyneiden käsitteiden lainautuneen helposti venäjänkielisestä käyttöympäristöstään taustaltaan merikarjalaisen, suomen kaakkoismurretta puhuneen perheen puheeseen. Kertoja aloittaa tarinansa kehumalla, kuinka hänen isänsä osasi venäjää erinomaisesti ja kuvailee sitten lapsuusaikansa elämää venäjänkielisen kartanonomistajan tilalla. Venäjistä lainatut sanat on kuitenkin kauttaaltaan mukautettu suomen kaakkoismurteiden äänneasuun ja taivutussääntöihin. Suomelle vieraat venäjän soinnilliset äänneet *b*, *d*, *t* ja *z* on säännöllisesti korvattu lähimmillä soinnittomilla *p*, *t*, *k* ja *s*. Samoin vieras suhuaffrikaatta *tš* on korvattu suhuttomalla

ts. Sananalkuiset konsonanttiyhtymät *pl-* tai konsonanttiyhtymäksi mielletyt *tš-* on korvattu yksittäiskonsonantilla *l-*, vastaavasti *s-*. Vieras äänneyhtymä sanassa *rjad* 'rivi, jono, sarja' on purettu etuvokaalin avulla *rääty*, ja vokaalin pituus aiheutuu venäjän sanapainon aiheuttamasta pidennyksestä, joka on substituoitu pitkällä vokaalilla.

Suurin osa venäläisistä sanoista on näin mukautettu Kuolemajärveltä kotoisin olevan kertojan puheeseen. Esimerkissä ei ole yhtään puhdasta koodinvaihtotapausta, joka osoittaisi kertojan edistyneen kaksikielisyyden ja hänen yhdistelevän kummankin kielen sanastollisia ja kieliopillisia erikoispiirteitä puheessaan. Siinä esiintyy taipumattomia nominatiiveja, kuten *poträätsikkä* 'työnjohtaja' (< ven. *podrjadtsik* 'urakoitsija' jne.), *taatsa* 'huvila' (< ven. *datša* 'huvila'), *rosto* 'yksinkertainen' (< ven. *prostoj* 'yksinkertainen, vaatimaton, selvä, suoraviivainen, primitiivinen'), *lotniekka* 'kirvesmies' (< ven. *plotnik* 'kirvesmies'), *petsniekka* 'uunintekijä' (< ven. *petsnik* 'uunintekijä; muurari'), taustaltaan sekamuodosteisia, mutta rakenteellisesti johdonmukaisia yhdyssanoja, kuten (*kaali*)*potska* '(kaali)tyunnyri' (< *kaali* + ven. *botška* 'tyunnyri') ja (*jauho*)*kuli* '(jauho)säkki' (< *jauho(t)* + ven. *kul* 'säkki').

Kuolemajärveläisen kertojan äidinkielen pohja näkyy vahvasti sanojen taivutuksessa, jossa ei esiinny minkäänlaista koodinvaihtoa tai mukautumista venäjän kielioppiin. Taivutettuja nomineja ovat vokaaliloppuisiksi muutetut sanat, yksikön partitiivissa *räätyy* (*myöte*) 'vuoron perään' (< ven. *rjad* 'rivi, jono, sarja'), pituusmitta *arsšina-a* (< ven. *aršin*, n. 72 cm), painoyksikkö *puuta-a* (< ven. *pud* (gen. *puda*), n. 16 kg), *kulakka-a* 'nyrkkiä' (< ven. *kulak* 'nyrkki') ja monikon partitiivissa *poträätylöi* 'urakoita' (< ven. *podrjad* 'urakka'). Samoin partitiivissa taivutettu sana *jässikällistä* 'laatikollista' on vokaalisointua noudattava adjektiivijohdos venäjänkielisestä kantasanasta (< ven. *jaštšik* 'laatikko'). Etuvokaalinen muoto aiheutuu venäjän sananalkuisen *ja*-sekvenssin palataalistavasta vaikutuksesta vokaaliin samalla tavalla kuin sanassa *räätyy* 'vuoroa', jossa ensimmäinen tavu *rää-* vastaa venäjän *rja*-sekvenssiä. Venäjästä lainattuja verbejä näytteessä on vain yksi, *rukkaitti* 'kirosi' (< ven. *rugat'sja* 'kiroilla', *rugat* 'haukkua, sättiä, torua'). Leksikaalisesti lainalähde on selvä ja nimenomaan refleksiiviverbin *rugat'sja* 'kiroilla' merkitys näkyy lainautumisessa. Siinä paino on toisen tavun *a*-vokaalilla, ja sen mieltäminen pitkäksi vokaaliksi selittää *g:n* substituoinnin geminaatalla *kk* odotuksenmukaisen *k:n* sijasta.

Näytteessä 11 on myös taipumattomia adverbeja, joista *sut-sut* 'juuri ja juuri' heijastaa venäjässä tavallista tapaa kahdentaa adverbi *tšut* 'vähän' toistoksi *tšut'-tšut'* 'ihan vähän, hiukkasen, juuri ja juuri', jollaisena se on myös lainattu. Toinen adverbi *puitto* 'ikään kuin; noin' (< ven. *buito* (kirjakielen *budto*) 'ikään kuin, niin kuin') on ainoa sana, joka on venäjässä pikemmin murteellinen.

Tosin se on ollut laajalti käytössä, ja sama laina tunnetaan myös karjalasta ja vepsästä.

Temporaalinen adverbilauseke (*yhtee*) *raasaa* 'yhden kerran' (< ven. (*odin*) *raz* 'kerran') ei rakenteeltaan heijasta venäjää, vaan kvanttori *yhtee* on syystä tai toisesta illatiivimuotoinen, ja tarkempi käänös on sen perusteella 'yhteen kertaan'. Erikoisin muoto on indefiniittinen (*mitä*)*nepuit* 'mitä vain' (< ven. *tšto-nibud* 'jotakin; mitä vain'). Venäjän indefiniittipronominien muodostuksessa käytetään tyypillisesti interrogatiivipronomineja eli kysymyssanoja, ja kertoja on korvannut venäjänkielisen alkuosan *tšto* 'mikä; mitä' sen suomenkielillä vastineella *mitä*, johon hän on liittänyt äänteellisesti mukauttamansa, indefiniittisyyttä osoittavan jälkiosan *nepuit*. Vastaavanlaisia kaksiosaisia hybridimäisiä, venäjän mallin mukaan muodostettuja indefiniittipronomineja tunnetaan myös muista itämerensuomalaisista kielistä, erityisesti vepsästä.

Tässä yksityiskohtaisesti ruodittu esimerkki kertoo yksittäisen puhujan kielellä näkyvästä venäläisvaikutuksesta. Se ei edusta tyypillistä merikarjalaista puhetapaa, vaan mikroyhteisöissä leviävää kaksikielisyyttä. Vastaavia kielikontaktitilanteita on oletettavasti ollut enemmän sellaisissa mikroyhteisöissä, joissa venäjä on ollut vallitseva kieli, ja epäilemättä kasvavassa Pietarin suurkaupungissa, jonne töihin tulleet ihmiset ovat päätyneet monenlaisiin kielellisiin ympäristöihin. Suomen kaakkoismurteista tunnetaan myös enemmän venäläislainoja kuin muilta murrealueilta.⁶⁴ Vastaavasti voidaan olettaa, että suomenkielisessä yhteisössä eläneet venäläiset ovat omaksuneet suomenkielisiä ilmaisuja, mukauttaneet ne oman kielensä äännejärjestelmään ja kieliopillisiin sääntöihin, kuten nykyäänkin tapahtuu. Se on tyypillistä erityisesti puhutulle kielelle, jolle on ominaista monenlainen variaatio ja mukautuminen kulloiseenkin tilanteeseen. Tarkemmin kontrolloituun kirjakieleen ja sen käytäntöjä noudattavaan julkiseen kielenkäyttöön vaikutus päättyy paljon hitaammin.

Lopuksi: Itäinen Suomenlahti kielialueena

Kielellisen Merikarjalan eli Länsi-Kannaksen murteiden olemusta voidaan pohdita tällä tavalla 1800- ja 1900-luvun alkupuolella vallinneen kielitilanteen ja kielimuotojen perusteella. Alueen kieliyhteisöjen sosiohistoriallisen kehityksen juuret ovat keskiaikaisessa kielitilanteessa, mutta niissä näkyvät myös erilaiset historialliset murrosvaiheet ja kielenaineksen kerrostuneisuus. Selvimmin ovat erotettavissa keskiaikaisten meriyhteyksien peruina kulkeutuneet alaksalaislainat ja Pietarin perustamisen jälkeen tihentyneen venäjän vaikutuksen mukana kulkeutuneet lainat sekä esimerkin 11 kaltaiset, mikroyhteisöjen intensiivisempää monikielisyyttä heijastavat tilanteet.

Kieliyhteisön elinvoimaisuuteen ja kielelliseen jatkuvuuteen vaikuttavista kulttuurisista muutoksista Merikarjalan kannalta tärkein on kaupunkien perustaminen. Viipuri oli profiililtaan monella tavalla samanlainen kuin Tallinna: monikielinen, meriyhteyksien verkottama kaupallinen keskus. Myös Pietarissa Itämeren alue korostui enemmän kuin muissa Venäjän kaupungeissa, mutta nopeasti kasvavana metropolina se veti paljon väestöä maaseudulta ja kasvatti esimerkiksi koulutuksessa ja akateemisessa elämässä pitkään säilyneestä monikulttuurisuudesta huolimatta nopeasti venäjän kielen valta-asemaa. Sellaisena se vaikutti myös lähialueiden itämerensuomalaisten kieleen, 1800-luvulla hallitsevasti koko Inkerinmaalla, Merikarjalassa autonomisen Suomen rajan takana paikallisesti ja pienemmissä sosiaalisissa yhteisöissä. Inkerinmaan ortodoksissa vatjalais- ja inkeröisyhteisöissä assimiloituminen venäjänkieliseen väestöön voimistui jo 1800-luvun puolella, kun taas vahvojen luterilaisten seurakuntien inkerinsuomalaisyhteisöjä tuki myös suomen kielen aseman vahvistuminen Suomessa ja käyttörekisterien monipuolistuminen. Moderni, kirjakielen laaja-alaisen käytön määrittämä, koulutuksen, viestinnän ja yhteiskuntarakenteisiin integroitu nykysuomi oli tuolloin vasta luomassa olemustaan vanhojen aluemurteiden pohjalta.

Artikkeli havainnollistaa myös sitä, kuinka kielellisen aineiston avulla voidaan esittää tulkintoja aiempien vuosisatojen kielitilanteesta ja kielen muutoksesta, vaikka yksiselitteiset kirjalliset lähteet puuttuisivat. Koska kirjoitettu kieli on sopimuksenvarainen, ja sen sääntöjä voidaan aikojen kuluessa muuttaa, myöskään eri aikakausia edustavat kirjoitetut tekstit eivät edusta yksitulkintaisesti kielen kehitysvaiheita. Murteiden kaltaisen puhutun kielen historiallinen merkitys perustuu siihen, että ne välittävät tietoa myös yhteisöjen olemuksesta. Oletus Merikarjalassa ainakin keskiajalta alkavasta kielellisestä jatkuvuudesta liittyy Länsi-Kannaksen murteet osaksi vuosisatojen mittaista itäisen Suomenlahden yhteisöhistoriaa. Hienosäikeinen kielellinen variaatio Länsi- ja Itä-Kannaksen murteiden välillä, ja yhteys Suomenlahden eteläpuolella puhuttuihin itämerensuomalaisiin kielimuotoihin kytkeytyvät osaksi historiallisen ajan tapahtumia, muutoksia ja poliittisten rajojen hahmottumista.

Vanhimmat kielellisen Merikarjalan tunnistettavat juuret osoittavat suomen kaakkoismurteiden ja inkeröisen olevan käytännössä saman kielimuodon läheisiä variantteja. Iso osa toisaalta suomen kaakkoismurteet, toisaalta inkeröisen määrittäviä piirteitä on yhteisiä. Monet piirteet yhdistävät niitä myös muihin itämerensuomalaisiin kielimuotoihin, erityisesti suomen kaakkoishämäläisiin ja savolais- sekä koillisviron murteisiin. Mitä kauemmas ydinalueelta liikutaan, sitä isommiksi erot kasvavat. Ydinalueen muodostavat tässä katsannossa rantapitäjät Uusikirkko, Kuolemajärvi, Koivisto, Johannes,

Suomenlahden ulkosaaret Seiskari ja Lavansaari sekä Soikkolan- ja Kurkolanniemen inkeroisalue ja Tyrön sekä sen lähiseutujen inkerinsuomalaisasutus. Kiinnostavaa sinänsä on, että maantieteellisesti lähin inkeroisen murre, rakenteellisesti arkaistinen Hevaan inkeroinen on kielellisesti selvästi kauempana.

Itäinen Suomenlahti on muodostanut oman kielialueensa, jossa keskenään läheisten varianttien puhujat ovat olleet jatkuvasti kosketuksissa toisiinsa, maalla ja merellä, sulan veden aikaan ja talvella. Kaiken lisäksi saaristo oli tiheään asuttua, ja Yrjö Kaukiainen toteaaakin, että saariston suurkylät olivat 1800-luvulla kauppaloihin verrattavia taajamia, keskellä merta pitkin käytävän kaupan verkostoja.⁶⁵

Esimerkkien avulla olen valottanut liitteissä 1 ja 2 lueteltuja Merikarjalan eli Länsi-Kannaksen murteiden piirteitä yksityiskohtaisesti. Jos yksittäisistä ilmiöistä jollakin on ollut erityisen suuri merkitys, se on epäilemättä sananloppuisen *-n:n* kato, jota jo Heikki Leskinen (1971) tarkasteli perinpohjaisesti. Se ei rajoitu kielelliseen Merikarjalaan, vaan koskettaa osin myös suomen kaakkoishämäläisiä ja savolaismurteita. Erityisen merkittävä se on ollut Suomenlahden eteläpuolella vatjassa ja virossa, jossa monet sekundaarit muutokset liittyvät kieliopillisesti tärkeän yksikön kadon kompensoimiseen. Ajallisesti ilmiö on keskiaikainen, mihin viittaavat levikki ja kirjallisten muistomerkkien avulla parhaiten dokumentoitu viron kielen historia. Se, minkälaisia kehityskulkuja tästä on lähtenyt liikkeelle, on keskeinen osa Merikarjalan kielellistä olemusta.

Viitteet

- 1 Ruoppila 1956; Palander ja Nupponen 2005; SMS.
- 2 Ruoppila 1956; SMK: 576–663; SMS.
- 3 Ruoppila 1956: 12–14; Leskinen 1971; Virtaranta 1982.
- 4 Bentlin 2008, 37–45; Kaukiainen 1975, 44–49; Ojansuu 1916, 101–105.
- 5 Korpela 2012.
- 6 Kepsu 1995.
- 7 Ernits 2005; Heinsoo 2021: 172; Winkler 1997.
- 8 Winkler 1997.
- 9 Rosén 1960, 94–96.
- 10 Ziliacus 1989, 62–63.
- 11 Tandefelt 2002.
- 12 Tandefelt 2002.
- 13 Ojansuu 1916, 101.
- 14 Kaukiainen 1975, 48.
- 15 Niitemaa 1957, 156; Ojansuu 1916, 101–105.
- 16 Bentlin 2008, 277.
- 17 Hinderling 1981; Raag 1987.
- 18 Björklöf 2012; Frick et al. 2018, 171; Grünthal 1998; Ojansuu 1916, 98–202; Söderman 1996.
- 19 Grünthal 1998, 111; Korhonen 1996.
- 20 Kaukiainen 1975, 47–48, 54.
- 21 Saloheimo 1990; 1991.
- 22 Lang 2020, 325–328; Lehtinen 2007, 275–294; Nirvi 1961.
- 23 SMK, 577–582.
- 24 Ruoppila 1956, 15–40.
- 25 Mailis Paavola (synt. Toivonen, Uusikirkko (Vpl.) 1922) haastattelussa 17.2.2018.
- 26 Uusikirkko, Vpl; SKMI 270
- 27 Uusikirkko, Vpl; SKMI 271
- 28 Leskinen 1971.
- 29 Grünthal 2007; 2010; Prillop et al. 2020, 282–286.
- 30 Laanest 1978, 253–255.
- 31 Uusikirkko, Vpl; SKMI 270
- 32 Kuznetsova 2009; Leskinen 1973b, 1978.
- 33 Asu et al. 2016; Prillop et al. 2020, 76–124.
- 34 Viikberg 2020, 277–280.
- 35 Grünthal 2007; 2010; Prillop et al. 2020; Viikberg 2020.
- 36 Uusikirkko, Vpl; SKMI 272–273
- 37 Leskinen 1971.
- 38 Uusikirkko, Vpl; SKMI 270
- 39 Leskinen 1999, 368–369; SMK, 577–578.
- 40 Ruoppila 1956, 46.
- 41 Leskinen 1971.
- 42 Leskinen 1964, 97–98; 1999, 368–369.
- 43 Ruoppila 1956, 13–14.
- 44 Rautu; Ruoppila 1956, 80.
- 45 Sakkola; Ruoppila 1956, 81–82.
- 46 Räisälä; Ruoppila 1956, 84.
- 47 Kokkonen 2002.
- 48 Hiekkänen, Markus 2005. Keskiaikaiset kivikirkot ja niiden kohtalo. Teoksessa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 15. Helsinki: VSKS.
- 49 Vrt. Korpela 2006.
- 50 Vrt. Västriik 2007; 2021.
- 51 Ks. lähemmin Grünthal 2021; Heinsoo 2021; Laanest 1998.
- 52 Korpela 2014.
- 53 Leskinen 1964. 105–109; 1999, 368.
- 54 Kepsu 1955, 23–29.
- 55 Leskinen 1964; 1971; 1973a; 1973b; 1978.
- 56 Alvre 1990; Laanest 1980.
- 57 Björklöf 2019, Grünthal 2021, 124–128; Heinsoo 2021, 170–173.
- 58 Ks. Kettunen 1940, 8.
- 59 Virtaranta 1982, 231.
- 60 Nirvi 1962; Porkka 1885, 3–4.
- 61 Leskinen 1964, 107.
- 62 Leskinen 1971, 367.
- 63 Esimerkkiin on sujahtanut yksittäinen ruotsalaislainakin, partitiivimuotoinen *arpietii* 'työtä'. Sana arpeeti, arpiet(t)i tunnetaan kaakkois- ja savolaismurteista, ja ilmeisenä erillislainana Pohjois-Pohjanmaalta. Se on peräisin ruotsin sanasta *arbete* 'työ', joka taas on peräisin keskialasaksasta *arbeit* 'työ, vaiva' (SSA 1: 83). Pitkän vokaalin ee ja siitä kehittyneen diftongin ie takia keskialasaksalainen alkuperä ei suomen murteissa tule kyseeseen.
- 64 Ruoppila 1986.
- 65 Kaukiainen 1983, 50.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Aineistolähteet

Ariste, Paul (1948). *Vadja keele grammatika*. Tartu: Teaduslik kirjandus.

EMS = EMS = Eesti murrete sõnaraamat I–VI (a–osatama). 1994–. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Eesti murrete sõnaraamatu 1.–30. vihik (a–osatama). 2013–. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Päivitetty 11/2019. (<http://www.eki.ee/dict/ems/>, viitattu 4.5.2022). PDF-muotoiset vihot 1–30 (a–osatama) saatavissa: <http://www.eki.ee/dict/ems/pdf.html>, viitattu 4.5.2022).

IS = R. E. Nirvi (1971) Inkeröismurteiden sanakirja. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Kettunen, Lauri (1940). *Suomen murteet III*. Murrekartasto. SKST 188. Helsinki: SKS.

Laanest, Arvo (1980). "Inkeröismurteiston suhteista suomen kaakkoismurteisiin." *Virittäjä* 84. 142–150.

LL = Virtaranta, Pertti (1967) *Lähisukukielten lukemisto*. SKST 280. Helsinki: SKS.

Must, Mari (1987). *Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade*. Tallinn: Valgus.

Novak, Irina; Martti Penttonen; Aleksii Ruuskanen & Lea Siilin (2019). *Karjala kieliopissa. Fonetiikan ja morfologian vertaileva tutkimus*. Petroskoi: KNTs RAN.

Porkka, Volmari (1885). *Über den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte*. Helsinki.

Ruoppila, Veikko (1956). *Etelä-Karjalan murreopas*. Helsinki: Otava.

SMK = Erkki Lytykäinen, Jorma Rekunen ja Jaakko Yli-Paavola (toim. 2013), *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja* (a–mnää) (2012–) Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201110, ISSN: 1796-041X. (<https://kaino.kotus.fi/sms/>, viitattu 3.5.2022).

Suomen kansan murrekirja: itämurteet (1945) Julkaisseet Kotikielen seura ja Sanakirjasäätiö. Porvoo–Helsinki: WSOY.

Viikberg, Jüri (2020). *Eesti murrete grammatika*. Eesti keele varamu 8. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

VKS = *Vadja keele sõnaraamat 1–7* (1990–2011). Toim. Elna Adler & Merle Leppik (1–4) ja Silja Grünberg (5–7). Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Tutkimuskirjallisuus

Alvre, Paul (1990). "Deklinatsiooni ühisjooni eesti-vadja-isuri-soome keelealal".

Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Läänemeresome keelekontaktid. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 9–16.

Asu, Eva Liina; Pärtel Lippus; Karl Pajusalu & Pire Teras (2016). *Eesti keele häädus*. Eesti keele varamu 2. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Bentliin, Mikko (2008). *Niederdeutsch-finnische Sprachkontakte. Der lexikalische Einfluß des Niederdeutschen auf die finnische Sprache während des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 256. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Björklöf, Sofia (2012). Viron rantamurteen länsiryhmän sanaston alkuperä suomalaislainojen valossa. Painamaton pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisien ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. (<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2012121410304>, viitattu 3.5.2022).

Björklöf, Sofia (2019). "Mutual contacts and lexical relations among the Finnic varieties of western Ingria and northeastern Estonia". *Multilingual Finnic. Language contact and change*, toim. Sofia Björklöf & Santra Jantunen. Uralica Helsingiensia 14. Helsinki: Finno-Ugrian Society, 89–153.

- Ernits, Enn (2005).** *Vadja keele varasemast murdeliigendusest ja hilisemast hääbumisest. Piirikultuurid ja keeled*, toim. Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro Instituudi Toimõndusõq 17. Võro: Võro instituut, 76–90.
- Frick, Mai; Riho Grünthal & Kristiina Praakli (2018).** "A linguistic encounter between neighbors and relatives: Reconnecting Estonian and Finnish in terms of contemporary multilingualism". *Multilingual Practices in Finno-Ugric Communities*, toim. Magdolna Kovács, Ulriikka Puura & Outi Tánčzos. Helsinki: Finno-Ugric Society, 163–196.
- Grünthal, Riho (1998).** "Suomalais-virolaisia meriyhteyksiä ja seprakaupan kielellisiä sivutuotteita". *Oekeeta asijoo. Commentationes in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998*, toim. Riho Grünthal & Johanna Laakso, Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 228. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 106–120.
- Grünthal, Riho (2007).** "Morphological change and the influence of language contacts in Estonian". *Beiträge zur Morphologie. Germanisch, baltisch, ostseefinnisch*, toim. Hans Fix. Odense: University Press of Southern Denmark, 403–432.
- Grünthal, Riho (2010).** "Sijasynkretismi morfologian koetinkivenä". *ESUKA / JEFUL* 2, 91–113.
- Grünthal, Riho (2021).** "Inkeröisen kieli". *Inkerikot, setot ja vatjalaiset: Kansankulttuuri, uskomusperinteet ja kieli*, toim. Kati Kallio, Riho Grünthal & Lassi Saressalo. SKST 1467. Helsinki: SKS, 122–152.
- Heinsoo, Heinike (2021).** "Vatjan kieli." *Inkerikot, setot ja vatjalaiset: Kansankulttuuri, uskomusperinteet ja kieli*, toim. Kati Kallio, Riho Grünthal & Lassi Saressalo. SKST 1467. Helsinki: SKS, 170–196.
- Hiekkänen, Markus (2005).** Keskiaikaiset kivikirkot ja niiden kohtalo. VSKST 15. Helsinki: VSKS.
- Hinderling, Robert (1981).** *Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Kaukiainen, Yrjö (1975).** *Koiviston merenkulun historia*. Lahti: Koivikko-säätiö.
- Kaukiainen, Yrjö (1982).** *Rannikoiden ja saaristojen yhteisöt. Karjala 3: Karjalan yhteiskunta ja talous*, toim. Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara, Hämeenlinna: Arvi. A. Karisto, 39–51.
- Kepsu, Saulo (1995).** *Pietari ennen Pietaria. Nevansuun vaiheita ennen Pietarin kaupungin perustamista*. SKST 608. Helsinki: SKS.
- Kettunen, Lauri (1957).** "Isuri keel". *Virittäjä* 61, 124–133.
- Kokkonen, Jukka (2002).** *Rajaseutu liikkeessä. Kainuun ja Pielisen Karjalan asukkaiden kontaktit Venäjän Karjalaan kreivinajasta sarkasotaan (1650–1712)*. Bibliotheca Historica 79. Helsinki: SKS.
- Korhonen, Martti (1996).** "Suomenlahden ulkosaarten historiaa keskiajalta 1800-luvun loppupuolelle". Suomenlahden ulkosaaret, Risto Hamari, Martti Korhonen, Timo Miettinen & Ilmar Talve. SKST 630. Helsinki: SKS, 69–116.
- Korpela, Jukka (2006).** "Kristillisuus Karjalassa ja Itä-Suomessa keskiajalla". *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 95, 54–70.
- Korpela, Jukka (2012).** "Sisä-Suomen asuttaminen ja väestön kasvu myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa". *Historiallinen aikakauskirja* 110, 275–291.
- Korpela, Jukka (2014).** *Idän orjakauppa keskiajalla. Ihmisryöstöt Suomesta ja Karjalasta*. Historiallisia tutkimuksia 266. Helsinki: SKS.
- Kuznetsova, Natalja (2009).** "Suprasegmentnaja fonologija soikinskogo dialekta iżorskogo jazyka v tipologitšeskom aspekte". *Voprosy jazykoznanija* 5, 18–47.
- Laanest, Arvo (1966a).** *Isuri murdetekste*. Tallinn.
- Laanest, Arvo (1966b).** *Ižorskije dialekty. Lingvogeografitšeskoje issledovanije*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Laanest, Arvo (1978).** *Istoritšeskaja fonetika i morfologija iżorskogo jazyka. Dissertatsijana soiskanije utšenoj stepeni doktora filologitšeskih nauk*. Tallinn: Eesti NSV keele ja kirjanduse instituut.

- Laanest, Arvo (1986).** *Isuri keele ajalooline foneetika ja morfoloogia*. Tallinn: Valgus.
- Laanest, Arvo (1998).** "Isurid ja isuri keel". *Kaheksa keelt, kaheksa rahvast*. Koostanud Jaan Õispuu, toimetanud Marje Joalaid. Tallinn: Tallinna pedagoogikakool, 30–36.
- Lang, Valter (2020).** *Homo Fennicus. Itämerensuomalaisten etnohistoria*. Helsinki: SKS.
- Lehtinen, Tapani (2007).** *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaiskantasuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: SKS.
- Leskinen, Heikki (1964).** "Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa". *Virittäjä* 68, 97–115.
- Leskinen, Heikki (1971).** "Tilastollisia havaintoja kaakkoismurteiden loppu-n:stä". *Virittäjä* 75, 343–368.
- Leskinen, Heikki (1973a).** "Kaakkoissuomalaisen loppuheiton yleisyydestä ja alkuperästä". *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 72, 210–221.
- Leskinen, Heikki (1973b).** "Kvantiteettisuhteista läntisissä kaakkoismurteissa". *Virittäjä* 77, 315–328.
- Leskinen, Heikki (1978).** "Kaksi kaakkoismurteiden ja inkeröismurteiden kestoikkua". *Virittäjä* 82, 122–131.
- Leskinen, Heikki (1999).** "Suomen murteiden synty". *Pohjan poluilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*, toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura, 358–371.
- Nirvi, R. E. (1961).** "Inkeröismurteiden asema". *Kalevalaseuran vuosikirja* 41, 99–132.
- Nirvi, R. E. (1962).** "Die Lautwandel ir > er in den ingrischen Dialekten". *Commentationes Fennougricae in honorem Paavo Ravila*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 125. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 361–376.
- Niitemaa, Vilho (1957).** "Finland". *Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestaederne og Norden. Det nordiske historikermøde i Århus 7.–9. august 1957*. Århus, 123–164.
- Ojansuu, Heikki (1916).** *Suomen kielen tutkimuksen työmaalta*. Sarja esitelmä I. Jyväskylä: Gummerus.
- Palander, Marjatta & Anne-Maria Nupponen (2005).** "Karjalaisten »karjala»". *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, toim. Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 15–55.
- Prillop, Külli; Karl Pajusalu; Eva Saar; Sven-Erik Soosaar & Tiit-Rein Viitso (2020).** *Eesti keele ajalugu*. Eesti keele varamu 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raag, Raimo (1987).** "Mittelniederdeutsche und skandinavische Lehnwörter im Estnischen und Livischen". *Sprachkontakt in der Hanse. Aspekte des Sprachausgleichs im Ostsee- und Nordseeraum...* Tübingen: P. Sture Ureland, Niemeyer, 317–346.
- Rosén, Ragnar (1960).** "Kymijoen suuseudun asutushistoriaa". *Kymin historia 1. Kymin seurakunta – Kymin kunta – Karhulan kauppala*, 85–135.
- Ruoppila, Veikko (1986).** *Venäläisperäistä sanastoa suomen murteista*. Suomi 136. Helsinki: SKS.
- Saloheimo, Veijo (1990).** "Itäisen Inkerin väestömuutoksia Ruotsin vallan alussa". *Kalevalaseuran vuosikirja* 69–70, 143–148.
- Saloheimo, Veijo (1991).** "Inkerinmaan asutus ja väestö". *Inkeri: historia, kansa, kulttuuri*, toim. Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo. SKST 547. Helsinki: SKS, 67–82.
- Söderman, Tiina (1996).** *Lexical characteristics in the Estonian north eastern coastal dialect*. *Studia Uralica Upsaliensia* 24. Uppsala.
- SSA (1992–2000) *Suomen sanojen alkuperä 1–3. Etymologinen sanakirja*, toim. Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: SKS.
- Tandefelt, Marika (toim. 2002).** *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Helsinki: Schildts.
- Tunkelo, E. A. (1952).** "Inkeröismurteiston asemasta". *Suomi* 106:2. Helsinki.
- Viikberg, Jüri (2020).** *Eesti murrete grammatika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Virtaranta, Pertti (1982).** *Länsi-Kannaksen murrekirja*. Helsinki: SKS.
- Västriik, Ergo-Hart (2007).** *Vadjalaste ja isurite usundi kirjeldamine keskajast 20. sajandi esimese pooleni*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 9. Tartu.
- Västriik, Ergo-Hart (2021).** "Muuttuvat näkökulmat inkerikkojen ja vatjalaisten elävään kansanuskoon." *Inkerikot, setot ja vatjalaiset: Kansankulttuuri, uskomusperinteet ja kieli*, toim. Kati Kallio, Riho Grünthal & Lassi Saressalo. SKST 1467. Helsinki: SKS.
- Winkler, Eberhard (1997).** *Krewinisch. Zur Erschließung einer ausgestorbenen ostseefinnischen Sprachform*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 49. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Zilliacus, Kurt (1989).** *Skärgårdsnamn*. Helsinki: SLS.

Liite 1.

Suomen kaakkoismurteiden, erityisesti Merikarjalan alueen eli kaakkoismurteiden rantavyöhykkeen äännejärjestelmässä (fonologiassa) ilmenevät tunnusomaisuudet.

ilmiö	esimerkki	levikki muissa ims. varianteissa
astevaihtelu		
astevaihtelu <i>t</i> : Ø (kirjakielen <i>d</i> :n sijasta kato)	<i>lähettii</i> 'lähdettiin', <i>piettii</i> 'pidettiin', <i>puota</i> 'pudota'	suomen itämurteet, karjala, inkeroinen, vatja, viro
astevaihtelu <i>lk</i> : <i>l rk</i> : <i>r</i> , <i>hk</i> : <i>h</i>	<i>kulkea</i> : <i>kulen</i> , <i>nahka</i> : <i>nahat</i> , <i>särki</i> : <i>säret</i>	suomen itämurteet ja kaakkois- hämäläiset murteet, inkeroinen, Koillis-Viro
astevaihtelu <i>sk</i> : <i>s</i>	<i>käsettii</i> 'käsettiin', <i>lasettii</i> 'laskettiin', <i>poski</i> : <i>poset</i>	kaakkoishämäläiset murteet, inkeroinen
astevaihtelu <i>st</i> : <i>ss</i> satunnaisesti	<i>päässä</i> 'päästä', <i>päässä</i> 'päästään (pass.)'	inkeroinen
geminaatio		
konsonanttien yleisgeminaatio	<i>jakkaa</i> 'jakaa', <i>pittää</i> 'pitää', <i>korrii</i> 'koria; koriin', <i>minnuu</i> 'minua'	suomen itämurteet, perihämäläiset ja peräpohjalaiset murteet, inkeroinen
suffiksaalinen geminaatio	<i>syksynnäkkii</i> 'syksynäkin', <i>takanna</i> 'takana' <i>Kissaha yksinnää saaleheen</i> <i>syöp.</i> 'Kissahan syö yksinään saaliin.'	Etelä-Savo, inkeroinen
vokaalit		
pitkät vokaalit <i>aa/ää</i> säilyneet ensi tavussa (= kirjakieli)	<i>aamuul</i> 'aamulla', <i>rahasiit</i> 'raahasivat', <i>saaree</i> 'saareen'	Länsi-Kannas (ei Itä-Kannas), suomen länsimurteet, inkeroinen, vatja, Koillis-Viro
pitkien vokaalien <i>ee</i> , <i>oo</i> , <i>öö</i> diftongiutumisen avartumatta > <i>ie</i> , <i>uo</i> , <i>yö</i> (= kirjakieli)	<i>vieras</i> , <i>tuon</i> , <i>syön</i>	suomen itämurteet, karjala, osin vatja, viro keskimurre
sananloppuisen <i>-a/-ä</i> :n kato paikallissijoissa	<i>toisel puol</i> 'toisella puolella' <i>On täs viel.</i> 'On tässä vielä.'	eteläisen Suomen murteet, (osin) inkeroinen, viro, vepsä
<i>-a/-ä</i> -loppuisten diftongien oikeneminen eräissä muotokategorioissa (mm. part ja inf.)	<i>Ei vieras talloo hävitä.</i> 'Ei vieras taloa hävitä.' <i>Älä kaa kirmuu.</i> 'Älä kaada kirmua.' <i>Koi viel osant ryömiikää.</i> 'Kun ei vielä osannut ryömiäkään.'	(osin) kaakkoishämäläiset murteet

ilmiö	esimerkki	levikki muissa ims. varianteissa
vokaalit		
-ea/-eä-loppuisten adjektiivien muoto	<i>tihjäs</i> 'tiheässä', <i>pimijä putkaa</i> 'pimeään putkaan'	paljon variaatiota <i>korkee</i> ~ <i>korkia</i> , <i>pimmee</i> ~ <i>pimiä</i>
loppuvokaalin kato useissa muissa taivutusmuodoissa ja sanatyypeissä	<i>hevoseis</i> 'hevosesi', <i>isäntän</i> 'isäntänä', <i>paremp</i> 'parempi', <i>suuremp</i> 'suurempi' <i>Sen näk kui moni niist tul apu, lapsile.</i> 'Sen näki kuin moni niistä tuli apu[un] lapsille.'	suomen lounaismurteet, kaakkoishämäläiset murteet, (osin) savolaismurteet, inkeroinen
päätettä edeltävän vokaalin sijaispidennys loppuheittoisissa muodoissa	<i>aamuul</i> 'aamulla', <i>huutamaas</i> 'huutamassa', <i>rauhaas</i> 'rauhassa', <i>sukulaisiist</i> 'sukulaisista'	toisinaan inkeroinen (<i>illaast</i> 'illasta', <i>ikkunaast</i> 'ikkunasta')
nominien ensi tavun vokaalin pidentyminen heikkoasteisessa katovartalossa taivutuspäätteen edellä (t:Ø, k:Ø)	<i>laaes</i> 'laessa', <i>näöl</i> 'näöllä'	
konsonantit		
sananloppuisen <i>n</i> -äänteen kato useassa taivutuskategoriassa ja sanatyypissä (genetiivi, illatiivi, yks. 1. persoona, passiivi, <i>n</i> -loppuiset adjektiivit, adverbit)	<i>...kell ol siit minkii näköne</i> 'kenellä oli sitten minkäkin näköinen' <i>...poropussi pantii vettee</i> 'poropussi pantiin veteen'	suomen lounaismurteet, (osin) savolaismurteet, (osin) inkeroinen, vatja, viro
geminaattojen <i>ll</i> , <i>rr</i> , <i>mm</i> , <i>nn</i> lyheneminen pitkän ensi tavun jäljessä ja kauempana	<i>emänät</i> 'emännät', <i>lähelä</i> 'lähellä', <i>molemat</i> 'molemmat', <i>pienemillä</i> 'pienemmillään', <i>täynä</i> 'täynnä'	savolaismurteet, (toisinaan) inkeroinen (<i>kuuneldii</i> 'kuunneltiin'), viro
loppukahdennuksen puuttuminen imperatiivin ja infinitiivin jäljestä	<i>tule tänne</i> 'tule[t] tänne', <i>hakata puita</i> 'hakata[p] puita' <i>Ei tää taji kestää.</i> 'Ei tämä taida[k] kestää.'	suomen lounaismurteet, kaakkoishämäläiset murteet, inkeroinen (osin), vatja, viro
konsonanttityhtymän <i>ts</i> säilyminen (= kirjakieli)	<i>katsomaa</i> 'katsomaan', <i>metsäs</i> 'metsässä'	inkeroinen, viro, vepsä
<i>h</i> :n säilyminen sivupainollisen tavun alussa (illatiivissa tai sanavartalossa)	<i>jokahisel</i> 'jokaisella', <i>kotiheisa</i> 'kotiinsa', <i>rikkahal</i> 'rikkaalla', <i>tuoppihei</i> 'tuoppiini'	(osin) kaakkoishämäläiset murteet, karjala, inkeroinen

Liite 2.

Suomen kaakkoismurteiden, erityisesti Merikarjalan alueen eli kaakkoismurteiden rantavyöhykkeen taivutusjärjestelmässä (morfologiassa) ilmenevät tunnusomaisuudet.

ilmiö	esimerkki	levikki
nominit		
nominien monikon tunnus <i>-loi/-löi</i>	<i>jokiloille</i> 'joille', <i>kantoloi</i> 'kantoja'	suomen itämurteet, inkeroinen, karjala
<i>-inen</i> -loppuisten nominien sisäheittoinen monikko	<i>kyläläist</i> 'kyläläiset', <i>satteist</i> 'sateiset'	inkeroinen (<i>pikkaraist</i>)
yksikön genetiivin pääte <i>-n</i> puuttuu pääsääntöisesti	<i>mamma kaima</i> 'maman kaima', <i>vitsa kans</i> 'vitsan kanssa', <i>miu</i> 'minun', <i>sulhase</i> 'sulhasen'	vatja, viro
monikon genetiivi	<i>majjen</i> 'maiden', <i>hevosi(n)</i> 'hevosten', <i>venehii(n)</i> 'veneiden' <i>Pit lukkuu niist vanhoi ihmisii neuvoloist.</i> 'Arvosti niitä vanhojen ihmisten neuvoja.'	savolaismurteet (ei savoP ja Kainuu), inkeroinen (<i>naisiin</i>)
monikon illatiivi	<i>latoloihe</i> 'latoihin'	vepsä (<i>h</i> -aines säilynyt myös pohjalais- ja kaakkoishämäläisissä murteissa, karjalassa ja inkeroisessa)
eksessiivi (sijamuoto)	<i>kanno luont</i> 'kannon luota' <i>Vie laps pois miu riesantai.</i> 'Vie lapsi pois minun riesastani.'	kaakkoishämäläiset murteet, inkeroinen, viro (harv.)
yksikön 1. ja 2. persoonan metateettiset omistusliitteet <i>-i(n)</i> , <i>-is</i>	<i>käsistäi</i> 'käsistäni', <i>tietoloillai</i> 'tiedoillani',	(osin) kaakkoishämäläiset murteet, lyydi, vepsä
järjestyslukujen metateettinen tunnus <i>-is</i> (< *(n)si)	<i>kolmais</i> 'kolmas' (< *kolmansi)	Vermlannin savo (<i>kolman</i> 's), Kainuu (<i>kol(o)mans(i)</i>), vepsä
verbit		
verbien yks. 1. p. pääte <i>-n</i> puuttuu usein	<i>Mie muista ko mie mäni...</i> 'Minä muistan kun minä menin...'	Länsi- ja Etelä-Viro
verbien yks. 3. p. pääte <i>-p(i)</i> yksitavuisissa sanoissa	<i>juop</i> 'juo', <i>käyp</i> 'käy', <i>uip</i> 'ui' <i>Nii sukkelaa se uip jot.</i> 'Se ui niin nopeasti, että.'	suomen itämurteet, pohjois- ja peräpohjalaismurteet, kaakkoishämäläiset murteet, vepsä, inkeroinen, vatja, viro
verbien yks. 3. p. ee-päätteen oo:ksi tai öö:ksi	<i>lähtöö</i> 'lähtee', <i>näkköö</i> 'näkee', <i>tulloo</i> 'tulee'	savolaismurteet, karjala (diftongina)
verbien yks. 3. p. <i>-jaal/-jää</i> analoginen yleistymisen mm. supistumaverbeissä	<i>avajaa</i> , <i>hyppäjää</i> , <i>makajaa</i> , <i>pelkäjää</i>	inkeroinen

ilmiö	esimerkki	levikki
verbit		
verbien mon. 1. (harv.) ja 2. p. -a/-ä- loppuiset muodot	<i>Antasitta tähä rahhaa leipää...</i> 'Antaisitte tähän rahaan leipää...'	savolaismurteet, inkeroinen, karjala, itäviron murre
verbien mon. 1. p. muodon sijasta käytetään tavallisesti passiivia	<i>Myö pölästyttii nii jot toisilt männiit marjatki maaha.</i> 'Me pelästyimme niin, että toisilta menivät marjatkin maahan.'	savolaismurteet, inkeroinen
verbien mon.3.p. -t tunnus preesensissä (pro -vat)	<i>ajjaat</i> 'ajavat', <i>kulkoot</i> 'kulkevat' <i>Linnut lentäöt.</i> 'Linnut lentävät.'	inkeroinen
verbien mon.3.p. -(i)it tunnus imperfektissä (pro -vat)	<i>ottiit</i> 'ottivat', <i>kuivuit</i> 'kuivuivat', <i>näkyit</i> 'näkyivät', <i>vettiit</i> 'vetivät' <i>Soittiit torauttiit ko tulliit talloo.</i> 'Soittaa töräyttivät, kun tulivat taloon.'	inkeroinen, viro
yksitavuisten verbien -ha-loppuinen infinitiivi	<i>jäähä</i> 'jäädä', <i>saaha</i> 'saada'	suomen itämurteet
aktiivin partisiipin lyheneminen	<i>näyttänt</i> 'näyttänyt', <i>olt</i> 'ollut', <i>osant</i> 'osannut', <i>pitänt</i> 'pitänyt'	savolaismurteet, inkeroinen, vepsä, koillis- ja pohjoisvirolaiset murteet
kysymyspartikkeli		
Kysymyspartikkeli -ik	<i>Sannoitk ne kuostiks vai mite ne sannoit?</i> 'Sanoivatko he luontoissaatavaksi vai miten he sanoivat?'	vepsä